

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувачка випускової кафедри
_____ О.А. Хомерікі
« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО РІВНЯ БАКАЛАВР
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 054 «СОЦІОЛОГІЯ»
ОПП «Соціологія»

Тема: «Девіантна поведінка в молодіжному середовищі сучасної України»

Текст роботи містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Виконавець: студент СЛ – 411 **Кацан Каріна Анатоліївна**

Керівник: кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології **Ніколаєнко Володимир Леонідович**

Нормоконтролер: _____ **Стригуль М.В.**

КИЇВ 2022

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить: 74 сторінок, 13 таблиць, 42 посилань на літературні джерела.

Об'єкт: Девіантна поведінка.

Предмет: Девіантна поведінка в молодіжному середовищі сучасної України.

Мета: описати характер молодіжної девіації в сучасній Україні.

Методи дослідження: аналіз та синтез, узагальнення, аналіз документів, компаративний аналіз, онлайн-опитування, математичні методи.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні завдання:

- 1) З'ясувати поняття молодіжної девіації.
- 2) Виявити основні причини та характеристики девіантної поведінки молоді.
- 3) Описати основні соціологічні теорії дослідження девіантної поведінки.
- 4) Дослідити сучасний характер життєдіяльності молоді;
- 5) Провести аналіз феномену аномії в середовищі української молоді;
- 6) Розробити програму соціологічного дослідження «Прояви девіантної п
- 7) Описати інструментарій соціологічного дослідження «Прояви д
- 8) Розписати аналіз результатів дослідження «Прояви девіантної п

В дипломній роботі розглянуто девіантну поведінку в молодіжному середовищі сучасної України. У процесі роботи зроблено висновки щодо девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України.

Ключові слова: Девіантна поведінка, відхилення, аномія, молодь.

і

н

к

и

в

ABSTRACT

Thesis contains: 74 pages, 13 tables, 42 referenses to published data.

Object: *Deviant behavior.*

Subject: *Deviant behavior in the youth environment of modern Ukraine.*

Objective: *to describe the nature of the youth deviation in modern Ukraine.*

Research methods: *analysis and synthesis, generalization, document analysis, comparative analysis, online surveys, mathematical methods.*

To achieve this goal, the following tasks are solved in the work:

- 1) *Find out the concept of youth deviation.*
- 2) *Identify the main causes and characteristics of deviant behavior of young people.*
- 3) *Describe the main sociological theories of the study of deviant behavior.*
- 4) *Investigate the modern nature of youth life;*
- 5) *To analyze the phenomenon of anomie among Ukrainian youth;*
- 6) *Develop a program of sociological research "Manifestations of deviant behavior in the youth environment of modern Ukraine";*
- 7) *Describe the tools of sociological research "Manifestations of deviant behavior in the youth environment of modern Ukraine";*
- 8) *Describe the analysis of the results of the study "Manifestations of deviant behavior in the youth environment of modern Ukraine".*

Thesis considers deviant behavior in the youth environment of modern Ukraine. In the course of the work conclusions were made about deviant behavior in the youth environment of modern Ukraine.

Key words: *Deviant behavior, deviation, anomie, youth.*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Соціальна девіація: теорії та соціальні практики	7
1.1 Молодіжна девіація: поняття, причини, характеристики.....	7
1.2 Основні теорії дослідження девіантної поведінки.....	13
Висновок до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. Характер формування девіантної поведінки в молодіжному середовищі	26
2.1 Сучасний характер життєдіяльності молоді.....	26
2.2 Передумови формування девіантної поведінки у родині та школі.....	35
Висновок до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України	44
3.1 Аналіз феномену аномії в середовищі української молоді.....	44
3.2 Програма соціологічного дослідження «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України».....	49
3.3 Інструментарій соціологічного дослідження «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України».....	52
3.4 Аналіз результатів дослідження «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України».....	56
Висновок до розділу 3	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: На сьогоднішній день поняття девіантна поведінка досліджується з різних сторін: як соціально-політичне, як психологічне, як культурне явище. Девіантна поведінка в усіх її проявах визнається однією з головних проблем сучасного суспільства, саме тому вивчення даного феномену є актуальним і на сьогоднішній день – ставиться запитання про причини девіантної поведінки, її наслідки та шляхи подолання цього кризового стану.

Концепція девіантної поведінки може бути використана для аналізу перехідних періодів у розвитку суспільства, у тому числі для аналізу глобалізації. Зміни, що відбуваються в суспільстві, настільки інтенсивні, що, як правило, загострюють різноманітні проблеми не тільки політичні, економічні, а й соціальні. Як я вже зазначала, девіантну поведінку можна розглядати як на соціальному, так і на індивідуально-психологічному рівні.

На соціальному рівні девіантна поведінка - це стан суспільства, що характеризується розпадом системи соціальних норм, що гарантують громадський порядок. Аномічна людина на індивідуально-психологічному рівні є скептиком, який керується філософією заперечення, орієнтований тільки на сьогоднішній день, не визнає минулого і майбутнього.

Дана робота присвячена розгляду девіантної поведінки саме молоді на соціальному рівні - як стану, що провокує суспільний хаос і порушення порядку в багатьох сферах діяльності, що призводить до порушення суспільних норм і призводить до соціальної аномії. Перехідний стан сучасного українського суспільства значно прискорив трансформації в його соціальній структурі. Змінилися і продовжують змінюватися відносини власності і влади, перебудовується механізм соціальної орієнтації, йде інтенсивна зміна еліт.

Сучасна молодь, що потрапила в ситуацію соціокультурного перелому, в даний час стає основним виробником матеріальних і духовних цінностей, які істотно відрізняються від тих традиційних, закладених громадською думкою і

суспільною свідомістю багатьох поколінь. Цільові орієнтації багато в чому суперечать раніше усталеному менталітету. І на цьому тлі старші покоління в цілому, а також держава, яка об'єктивно є, передусім, носієм цінностей саме старшого покоління, випускає з уваги ряд напрямків роботи з молоддю. Це багато в чому зумовлює мимовільний характер молодого покоління інтегрування в соціальну структуру. Але тільки цілеспрямоване інтегрування молоді в систему сучасних соціальних відносин буде, в кінцевому рахунку, визначати саме майбутнє, його соціальну динаміку.

Об'єкт: Девіантна поведінка.

Предмет: Девіантна поведінка в молодіжному середовищі сучасної України.

Мета: описати характер молодіжної девіації в сучасній Україні.

Завдання:

- 1) З'ясувати поняття молодіжної девіації.
- 2) Виявити основні причини та характеристики девіантної поведінки молоді.
- 3) Описати основні соціологічні теорії дослідження девіантної поведінки.
- 4) Дослідити сучасний характер життєдіяльності молоді;
- 5) Провести аналіз феномену аномії в середовищі української молоді;
- 6) Розробити програму соціологічного дослідження «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України»;
- 7) Описати інструментарій соціологічного дослідження «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України»;
- 8) Розписати аналіз результатів дослідження «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України».

РОЗДІЛ 1 Теоретичні аспекти девіації

1.1 Основні прояви девіації молоді: поняття, характеристики, причини

Перш за все, потрібно відзначити, що девіантна поведінка – це специфічний спосіб передачі, засвоєння, закріплення та прояву ціннісного ставлення особистості до суспільства, підкріплений мотивацією, спрямованою на зміну соціальних норм та очікувань. Середовищем такої поведінки є вулиця, сім'я, трудовий (навчальний) колектив тощо. Провокують девіантну поведінку соціально-економічні умови, сімейно-побутові та міжособові відносини, соціально-культурне оточення, спілкування людей один з одним. У соціології до причин девіантної поведінки відносять безробіття, бідність, бродяжництво, душевні захворювання тощо. Специфічними формами відхилень від норми може бути наукова, технічна, художня чи інша творча діяльність, спрямована на створення нового, унікального, відмінного від того, що вважається нормою лише на рівні повсякденного свідомості [21].

Згідно з культурологічними поясненнями, девіація виникає внаслідок конфліктів між нормами культури. У суспільстві існують групи, норми яких відрізняються від загальноприйнятих норм суспільства. Це пов'язано з тим, що інтереси групи не відповідають інтересам більшості. Причини девіантної поведінки сучасної молоді лежать в особливостях взаємозв'язку та взаємодії людини з навколишнім світом, соціальним середовищем та самим собою, воно є результатом конкретного збігу необхідних та випадкових обставин народження та соціалізації людини.

Проблема девіантної поведінки вивчається давно, але попри це у світі вона не стає менш актуальною. Справа в тому, що девіантна поведінка, як правило, закладається у підлітковому віці, адже протягом цього періоду відбувається своєрідний перехід від дитинства до дорослості, від незрілості до зрілості, який пронизує всі сторони розвитку підлітка: анатомофізіологічну будову, інтелектуальний, моральний розвиток, а також різноманітні види його

діяльності. Підлітків тягне до нових відчуттів, вони прагнуть довести батькам та суспільству свою незалежність та самостійність, але не завжди вміють передбачати наслідки своїх вчинків. Це є їх соціальною незрілістю і схильністю впливам ззовні. Підліток часто не відповідає соціальним вимогам та очікуванням. При цьому він зазвичай вважає, що це суспільство недостатньо досконале і ставиться до нього несправедливо. Складається протиріччя між соціальною незрілістю підлітків та вимогами суспільства, яке стає реальним джерелом делінквентної поведінки [6].

Якщо говорити про девіанту поведінку в працях З. Фрейда, то він розвиває психологічну теорію девіації. Важливо розуміти, що Фрейд пояснює це недорозвиненим «Супер-Его» і виправдовує «психічні вади», «деменцію» і «психопатію», ніби програмованістю відхилення. Основи соціологічної теорії девіації заклав Еміль Дюркгейм. На його думку, основною причиною девіації є аномія - стан соціальної дезорганізації, коли цінності, норми, соціальні зв'язки відсутні, послаблюючись або суперечать один одному. Все це порушує стабільність суспільства, дезорганізує людей, внаслідок чого з'являються всілякі відхилення. Подальший розвиток теорія аномії отримала в роботі Роберта Мертона. Поведінка, яка не відповідає розумінню більшості людей, називається відхиленням. Така поведінка не включає звичайні дії пересічного громадянина.

Необхідно зрозуміти, що стимулює девіантні поведінкові прояви. Проблеми стосунків між батьками та дитиною є відповідальними за таку поведінку. Ці ознаки характерні для дітей, які виховуються в неповних сім'ях. Часом турботи та контролю одного з батьків мало. Не всі сім'ї стають неповноцінними з власної волі. Смерть одного з батьків, розлучення - привід дорослим задуматися про психічне здоров'я дітей. Причиною ненормальної поведінки є різні проблеми, приклади яких відомі батькам:

1. Про різні страхи і складнощі дитини він соромиться розповідати дорослим.

2. Відсутність батьківського контролю, усвідомлення того, що будь-які власні дії залишаються безкарними.

3. Агресивність, дратівливість, негативний погляд на світ.

4. Психічні розлади, з якими важко впоратися самотійно.

Ознаки девіантної поведінки. Для молодого мінімалізму характерна незвичайна поведінка поза правилами. Всі ми розуміємо, що дітям досить важко придушити гормональний вибух, який відбувається в їх організмі, коли вони ростуть. Часто деякі підлітки роблять вибір, який повністю суперечить правилам, встановленим

Форми девіантної поведінки. Нелегко зрозуміти, що таке девіантність. У кожному окремому суспільстві існують певні правила, норми та процедури. Наприклад, те, що є прийнятним для кримінальної зони Мексики, може здатися аморальним в Україні. Типів такої поведінки багато, і всі вони діляться на групи: залежні, злочинні, аморальні, суїцидальні.

Функції девіації. Девіантна поведінка може також сприяти ефективному функціонуванню суспільства.

По-перше, девіації здатні посилювати підпорядкування нормам.

По-друге, вони не виражаються у твердих правилах або зводах законів. Згідно з положенням Е. Дюркгейма, щоразу, коли члени групи засуджують якийсь акт як відступ від норми, вони яскравіше окреслюють контури того, що вважається нормою. Вчений стверджував, що девіація грає функціональну роль у суспільстві, оскільки девіація і покарання девіанта виконують роль факторів, що спонукають людей підтвердити свою прихильність моральному порядку суспільства.

По-третє, привертаючи увагу до порушників норм, група може зміцнити саму себе. Спільний ворог викликає спільні почуття і посилює групову

солідарність. Тертя і антагонізми між внутрішніми і зовнішніми групами допомагають чіткіше окреслити кордон між групами і групову приналежність.

По-четверте, девіація є каталізатором соціальних змін. Кожне порушення правила служить застереженням, що соціальна система функціонує неправильно. Звичайно, політична еліта не може розглядати високий рівень пограбувань як сигнал того, що їх варто легалізувати, а суспільні блага перерозподілити. Однак цей факт говорить про те, що в суспільстві безліч незадоволених людей, що інститути соціалізації молоді не виконують свої завдання, що співвідношення соціальних сил знаходиться під питанням, а моральні принципи суспільства потребують перегляду. Таким чином, девіація часто служить поштовхом для визнання необхідності внесення змін у соціальну систему. Можна сказати, що це заклик до перегляду старих норм і одночасно нова запропонована модель.

За всієї відносності поняття «девіантне поведінка» його, тим щонайменше, ховаються цілком реальні й різні соціальні явища, які проявляються у різних видах і формах. Всі види та форми девіантної поведінки виявляються у шкідливих звичках, згубність яких молоді люди не усвідомлюють. Серед них найчастіше зустрічаються лихослів'я, куріння, алкоголізм, наркоманія та злочинність.

Лихослів'я. У молоді проблема нецензурної лексики стає особливо гострою, адже в їх очах лихослів'я – це прояв незалежності, здатності не підкорятися заборонам, тобто символ дорослості. Крім того, вона є знаком мовної приналежності до групи однолітків, мовної моди. Самі дорослі не стежать за своєю промовою і, не переймаючись наслідками лихослів'я, «навчають» дітей лайливим виразам. Цілком очевидно, що не всі юнаки та дівчата вимовляючи лайливі слова, відчувають при цьому задоволення. Чому ж вони так кажуть? Просто вони в такий спосіб підкреслюють свою дорослість і самостверджуються. В результаті утворюється стійка звичка до лихослів'я, засмічення язика жаргонними виразами.

Куріння. До нього долучаються ще у підлітковому віці через прагнення вважати себе дорослим. У міру закріплення звички підлітки вже не ховаються від батьків, курять у їхній присутності, незважаючи на заборону. У цьому виявляється їхнє прагнення звільнитися від опіки та контролю з боку старших. Одна з причин поширення куріння серед юнаків та дівчат полягає у прикладі дорослих, яких вони наслідують. Поступово шкідлива звичка перетворюється на уподобання. Незабаром перерва в курінні викликає психічний дискомфорт, внутрішнє незадоволення, може виникнути почуття необґрунтованої тривоги. Курці пізніше стають не тільки психологічно залежними від самого процесу куріння, але набувають і фізичної залежності від нікотину, що міститься в тютюні.

Алкоголізм. Це хвороба, що виникає на основі непомірного вживання алкоголю. В останні десятиліття пияцтво все ширше поширюється серед підлітків та юнаків. Багато хто з них розглядає пиво та вино як обов'язковий атрибут культу розваг, а сам ритуал пияцтва як прояв мужності та незалежності [5]. Виділяють кілька ступенів пияцтва у молоді: епізодичне рідкісне (5-6 разів на рік), епізодичне часте та систематичне. Характер пияцтва та клінічна картина алкогольного сп'яніння у молодих людей мають свої особливості. На відміну від дорослих, молодь має механізм наслідування. Процес пияцтва в них часто є бравадою, носить характер протиставлення себе оточуючим, а тому від самого початку вживають великі дози міцних напоїв, що призводить до важкого сп'яніння. Але навіть при рідкісному епізодичному пияцтві та відносно невеликих дозах алкоголю внаслідок незрілості організму можливий розвиток глибоких токсичних станів з важким похміллям та амнестичними розладами (блювання, вегетативні порушення та ін.).

Наркоманія. У науковій літературі поняття наркотизм (наркоманія) сприймається як різновид девіантної поведінки, виражається у споживанні певною частиною населення наркотичних чи інших токсичних речовин. Наркотизм характеризується ступенем поширеності вживання наркотиків, їх

асортиментів та наявністю соціальних проблем, пов'язаних зі зловживанням наркотиками чи токсичними речовинами. Психологія пояснює наркотизм як форму «ухилення» від життєвих негараздів та конфліктів. У наркоманії бачать втечу як від жорстоких умов існування, і від загальної стандартизації, регламентації, запрограмованості життя в сучасному суспільстві. Чому молоді люди пробують наркотики вперше? Переважна більшість – це просто з цікавості, щоб дізнатися, що це таке. Інші – як протест і висловлення незадоволеності традиційними нормами і системою цінностей. У деяких превалює бажання розважитися та отримати чуттєве задоволення. Вони шукають яскравих відчуттів, задоволення та розваги. Ще одним спонукачем першої проби наркотику може бути прагнення не відставати від друзів чи інших представників соціальної групи.

Злочинність. Соціологія розглядає злочинність як соціальне явище, яке носить деструктивний для суспільства характер. Її можна визначити як відносно стійку поширену форму девіантної поведінки, яка досягла ступеня суспільної небезпеки та визначається кримінальним законодавством. Поняття злочинності серед неповнолітніх та молоді пов'язане з віковими групами від 14-29 років, хоча низка тенденцій має місце і в молодших вікових групах. Часто в основі злочинів лежать конфлікти: побутові, міжособистісні, між злочинними групами чи банд формуваннями, між індивідами та злочинним середовищем, міжнаціональні. Як правило, в результаті вчиняються злочинні дії, гинуть люди. Говорячи про фактори, що формують злочинну психологію, аморальність, слід особливо відзначити ЗМІ, які, використовуючи кримінальну тематику, привчають молодь до сприйняття злочинності як звичайний атрибут сучасного життя.

1.2 Основні теорії дослідження девіантної поведінки.

Проблемі девіантної поведінки приділяється багато уваги науковій літературі. Дане явище докладно вивчається у соціології, соціальній психології, філософії, кримінології, деліктології та інших.

Зародження цілісних теорій, що пояснюють девіації як специфічний тип людської поведінки належить до XIX – XX століть[25], а інтерес до цієї сфери досліджень зберігся й у XXI столітті. У соціології під негативними девіаціями прийнято розуміти форми поведінки суб'єкта чи групи, які відхиляються від загальноприйнятих соціальних норм, цінностей, орієнтацій, які завдають шкоди особистості, групі, суспільству загалом. Побудова індустріального типу суспільства в розвинених країнах, наукові відкриття у сфері географії, анатомії, біології, фізики сприяють появі системи ідей і поглядів, з яких вчені намагаються пояснити соціальні процеси методами природничих наук. Цей напрямок філософії отримав назву позитивізм.

Саме в рамках позитивізму формуються три напрямки до вивчення відхилення, девіантної поведінки: біологічний (антропологічний), психологічний та соціологічний.

Біологічний підхід до вивчення девіацій. Яскравим представником біологічного підходу до розуміння відхилень у поведінці людини є австрійський учений Чезар Ломброзо (1835 - 1909). У працях він розкриває біосоціальну сутність злочинності. У роботі "Злочинна людина" він виклав основні ідеї свого підходу. Головний висновок дослідника у тому, що злочинець керується у діях виключно емоціями[8]. Серед чинників, які впливають на зростання девіацій у суспільстві, Ломброзо виділяє: природні умови, цивілізаційний чинник, щільність населення[36], класовий чинник, тип поселення, посухи і неврожаї, брак їжі.

Велику увагу вчений також приділяє впливу алкоголізму на зростання девіацій у суспільстві. Він докладно описує процеси, що відбуваються в

організмі людини, яка вживає алкоголь. Дослідник зазначає, що з розвитком цивілізації люди дедалі більше вживають алкоголь. Не менш серйозним фактором, що впливає на зростання девіацій, є також вживання наркотиків, а вживання морфію формує в людині схильність вбивати, красти, вчиняти злочини.

Дослідження виховання як фактора, що впливає на формування девіантної особистості, наводить Ломброзо до думки, що спадковість і погані приклади з боку батьків – основні джерела розвитку злочинної особистості. Традиційна сім'я, на думку дослідника, виступає головною перешкодою по дорозі поширення девіацій у суспільстві.

Біологічний підхід до пояснення девіацій Ч. Ломброзо виділяє як нову систему уявлень, заснованих на нових успіхах науки. Досліджуючи зовнішні особливості злочинців, учений приходить до висновку, що існують три основні фізичні типи злочинців: злодії, шахраї та вбивці. Ломброзо вважає, що злочинця можна впізнати ще в ранньому дитинстві за певними антропологічними та фізичними особливостями. Теорія фізичних типів Ломброзо стала дуже популярною у XIX – н. XX ст. В цей час у неї багато послідовників.

Серед послідовників ідей Ломброзо слід зазначити німецького психіатра Ернста Кречмера (1888 – 1964). У своїх працях вчений обґрунтував теорію конституційної схильності. Відповідно до цієї теорії поведінка людини багато в чому залежить від будови його тіла та характеру. Так, дослідник приходить до висновку, що високі і худі люди більше схильні до самотності, отже, більш схильні до інтелектуальної діяльності; сильні, щільні статури люди, навпаки, більше бувають серед людей і прагнуть панувати над ними. На думку Кречмера, саме ця група схильна до скоєння злочинів. Невисокі люди, зазвичай, товариські, спокійні, веселі, отже, не становлять серйозної загрози суспільству[2].

До подібних висновків приходять дослідник Вільям Герберт Шелдон (1888 - 1977), який вважає, що форми поведінки багато в чому залежать від типу темпераменту та соматичної будови людини. Шелдон виділив види статур людини: ендоморфний, мезоморфний і енторморфний.

Британський вчений Ганс Юрген Айзенк (1916-1997) пішов ще далі, довівши, що екстраверти більш ніж інтроверти схильні до скоєння злочинів.

У середині ХХ ст. відкриття області генетики збільшують кількість досліджень, у яких підкреслюється актуальність і значимість біологічного підходу до розуміння відхилень у поведінці людини. Найбільш відомими серед подібних теорій стали: вивчення ролі тестостерону, хромосомна теорія, рівень серотоніну в крові, пошкодження головного мозку, особливості нервової системи та ін. Вченими ведуться пошуки генів, які відповідають за передачу інформації про девіантну поведінку. Основний їхній висновок - те, що людина успадковує не тип девіантної поведінки, а спадкові індивідуальні властивості.

Психологічний підхід до вивчення девіацій. Психологічний підхід до вивчення соціальних девіацій зароджується у ХХ ст. Теоретики цього підходу вважають, що в аналізі девіантної поведінки необхідно вивчати особистісні особливості та психологічні механізми. Саме вони визначають характеристики поведінки людини, а не біологічні інстинкти.

Зигмунд Фрейд (1856 – 1939) у роботі «Я і Воно» зупиняється на вивченні потягів людини. Життя людини супроводжують два інстинкти: потяг до життя (ерос) та потяг до смерті [35]. З потягом до смерті багато в чому пов'язане прагнення людини до саморуйнування та руйнування іншого індивіда. Найвідомішими формами даного інстинкту виступають садизм та мазохізм. Вивчаючи дослідження Фрейда, можна назвати, що девіації людини визначаються його природою.

Головним недоліком такого підходу є відсутність емпіричних фактів, що підтверджують наявність у людини саме цих потягів. Продовжуючи

дослідження у цьому напрямі, інший вчений Конрад Лоренц (1903 - 1989) зазначає, що у людини є вроджена пристрасть до насильства[38]. Індивід змушений витратити цю енергію, створюючи соціальні, економічні та політичні умови. Так, у політиці боротьба за владу між партіями, на думку К. Лоренца, може бути прикладом прояву цієї пристрасті. Розвиваючи свої думки, він робить висновок, що поведінкова активність суб'єкта, до яких можна віднести і девіації, виступають наслідком вибуху енергії насильства. Результатом такого сплеску стає поява соціальної ієрархії, боротьби за виживання. У зв'язку з цим і Фрейд, і Лоренц доходять до однакового висновку, що погано, коли ця енергія втілюється у девіантну дію.

У ХХ ст. зароджується екзистенційно-гуманістичний напрям вивчення соціальних девіацій. Яскравим представником цього напрямку виступає Віктор Франкл (1905-1997). У його роботах девіантна поведінка вивчається через призму сутнісних показників людини. У дослідженні «Людина у пошуках сенсу» вчений докладно викладає суть свого підходу. Так, він звертає увагу на причини смертності у США серед студентів у середині ХХ ст. На першому місці виділяються смерті через дорожньо-транспортні пригоди, а на другому місці самогубства. Причому Франкл зазначає, що студенти, які наклали на себе руки, в основному були з благополучних сімей, тобто жили в комфортних матеріальних умовах і вважає, що головна причина великої кількості самогубств у студентському середовищі пов'язана з відсутністю у молодих людей сенсу до життя. У цьому суїциди, на думку Франкла, можуть бути пов'язані і з поганими матеріальними умовами, коли людині «живеться гірше нікуди»[35]. Виходом із ситуації може стати впровадження в соціальну практику лікування людських неврозів методом логотерапії.

У межах психоаналітичного напрямку вивчення природи агресії як основи кримінальної, девіантної поведінки займався Еріх Фромм (1900 – 1980). У роботі «Анатомія людської деструктивності» він докладно розглядає одну з форм самовизначення особистості – деструктивність, яка може

виявлятися у формі панування (садизму) та підпорядкування (мазохізму). Нормальним розвитком особистості Фромм пропонує вважати розвиток розуму, здатності любити, коли людина спрямовує свою енергію в улюблену справу або об'єкт шанування, таким чином наповнюючи своє життя змістом.

Однак у сучасному кібернетичному суспільстві людина страждає речизмом і сама перетворюється на річ [12]. В умовах такого суспільства людину часто супроводжують по життю неврози та сексуальні аномалії. Індустріальне суспільство орієнтує людину на «прості стимули»: секс, накопичення, нарцисизм. Ці стимули транслуються через засоби інформації. Інформація про війни, насильство, катастрофи, злочини приваблює людей з низьким духовним рівнем, тому що наповнює їхнє життя «простими подразниками». Фромм відзначає ще одну цікаву особливість сучасного суспільства – нудьгу як стан людей. Люди переживають хронічну нудьгу і, щоб якось вийти з цього стану, вдаються до додаткових стимулів, на кшталт наркотиків, алкоголю, або «топлять» своє життя в метушні суєт. На думку дослідника, «головна мета людини сьогодні - втекти від своєї нудьги»[12]. Небезпечним наслідком «некомпенсованої нудьги» стає насильство та деструктивність.

Соціологічні концепції дослідження девіацій. Французький соціолог Еміль Дюркгейм (1858-1917) першим у науковий обіг ввів поняття «девіація» та «девіантність». У своїх роботах учений приділяв велику увагу дослідженню злочинів. Один з основних об'єктів його дослідження – суїцидальна поведінка. Вчений вважає, що самогубства - це соціальна недуга, яка охопила все європейське суспільство, причини якого криються як усередині людини, так і визначаються соціальними умовами. Вивчаючи статистичні дані другої половини XIX ст., Дюркгейм робить висновок, що «кожне суспільство у відомий історичний момент має певну схильність до самогубства»[14].

До позасоціальних факторів зростання схильності до самогубства вчений відносить: психоорганічні нахили та умови навколишнього фізичного

середовища. Самогубства можуть здійснюватися людьми, які перебувають у стані божевілля, меланхолії, неврастенії.

Серед факторів, що сприяють зростанню суїцидальних настроїв у суспільстві, вченого цікавлять лише ті, що діють на великі соціальні групи. Дюркгейм звертає увагу на те, що у великих містах діти більше схильні до суїцидальних настроїв, ніж їхні однолітки з малих міст і сільської місцевості. Пояснює цю обставину він так: у містах діти швидше включаються до соціального життя, у них швидше відбувається розумовий розвиток. Схильність до самогубства по Дюркгейму - це наслідок впливу соціального середовища.

Заслуговує на особливу увагу методика, за допомогою якої Дюркгейм вивчає природу самогубств як соціальних девіацій. Він вважає, що у кожній соціальній групі формується особлива схильність до самогубства. Типи самогубств визначаються умовами, у яких розгортаються дані соціальні явища. Вчений аналізує статистику самогубств у країнах, де домінує такі релігії, як протестантизм, католицизм. Відсоток самогубств виявляється вищим серед протестантів. Пояснює Дюркгейм цю обставину тим, що послідовники протестантизму є творцями своєї віри, більше звільнені від релігійних догм і традицій. Вчений також зауважує, що схильність до самогубства більше представлена серед представників вищих верств суспільства, оскільки вони більшою мірою були прихильниками освіти, а отже, виступали за зменшення ролі релігії у суспільному житті. Проте, релігія, на думку Дюркгейма, надає профілактичний вплив на самогубства, оскільки більше засуджує девіації, ніж світська мораль. У своїх дослідженнях Еміль Дюркгейм приділив також увагу питанню впливу сім'ї на соціальні девіації, розглянувши його на прикладі самогубств.

Дослідник зазначає, що «холосте життя збільшує схильність до самогубства»[20]. Зміцнення сімейних уз може стати сильним бар'єром на шляху боротьби із самогубствами. Головним фактором, що впливає на

зростання самогубств у суспільстві, на думку вченого, є психологічна втрата духовної прихильності до чогось. Цікавими виглядають і такі зауваження Дюркгейма, як те, що раптові збільшення загального добробуту та багатства також можуть спровокувати зростання кількості самогубств у суспільстві. У цьому випадку змінюється шкала цінностей, коли кожна людина вважає, що має за собою право претендувати на багатство. Чим менше людина обмежена у своїх бажаннях, тим важче вона починає переносити обмеження. Погоня за новими насолодами, не випробуваними відчуттями обертається для нього внутрішнім крахом, отже, може схилити себе до самогубства. Цей тип самогубств Дюркгейм називає аномічним. Аномія відбивається у моральній дезорганізації суспільства, у втраті орієнтирів, що поєднують цінності. Зростання самогубств у суспільствах з аномією, на думку Дюркгейма, обумовлено ліберальною думкою суспільної свідомості до цієї проблеми. Чим менше у загальновизнаній моралі цінується особистість, тим більша ймовірність, що у такому суспільстві буде високий відсоток девіацій, у т. ч. самогубств. Аномія породжує у суспільстві стан розпачу та втоми. Людина в цих умовах може вибрати два девіантні способи вирішення проблеми: або самогубство, або вбивство.

Цікавими здаються спостереження Дюркгейма у тому, що з руху суспільства до цивілізації відсоток самогубств зростає. Аномічні самогубства носять масовий характер там, де розвивається торгівля та промисловість. У своїх дослідженнях Дюркгейм запропонував способи боротьби з девіаціями у суспільстві. Вочевидь, що негативні девіації - це явища соціальної патології, і розвиваються вони у суспільствах, які стали на шлях занепаду через розкладання моралі. Отже, необхідно зміцнювати моральні підвалини, а зробити це можна за допомогою системи виховання, яка має запропонувати людині сформулювати свою мету у житті, наповнити її змістом.

Дюркгейм розділив девіації на два види: позитивні та негативні.

Позитивні девіації, на думку вченого, сприяють розвитку особистості, соціальної групи, еволюції суспільства. Прикладом позитивної девіації може бути соціальна революція, яка змінює тип суспільства, шлях його розвитку, призводить до трансформації його базових інститутів. Надалі ці зміни накопичуються та призводять до якісної зміни всіх систем суспільства. Негативні девіації перешкоджають розвитку особистості, групи та суспільства загалом.

Великий внесок у розвиток ідей Дюркгейма зробив Роберт Мертон (1910 - 2003). Слідом за Дюркгеймом Мертон підтверджує, що девіантна поведінка - це результат неузгодженості між культурними цілями та соціально структурованими шляхами здійснення цих устремлінь [23]. Вчений розглядає процес узгодження культурних і соціальних орієнтацій з прикладу американського суспільства першої половини ХХ століття. Основним символом успіху в Америці є багатство. Досягнення багатства зводиться до обов'язку кожного американського громадянина. Однак не багато громадян можуть законним шляхом досягти багатства. Мертон виділив п'ять основних форм індивідуального пристосування до культурних норм: конформність, інновацію, ритуалізм, втеча та заколот. На особливий інтерес заслуговує форма - інновація. У трактуванні Мертона інновація передбачає використання інституційно заборонених засобів досягнення соціального успіху. В історії сучасної України є чимало прикладів, коли великі фінансові статки досягалися шляхом використання сумнівних афер.

В умовах аномії найбільший сплеск форм поведінки, що відхиляються, на думку Мертона, спостерігаються в нижчих стратах. Звуження каналів вертикальної мобільності штовхає насамперед представників цих груп на злочини. Виходить, що з одного боку суспільство нав'язує населенню через засоби масової інформації систему культурних цінностей успіху, з іншого боку, соціальна структура обмежує можливості досягнення цих цінностей,

тому в аномічному суспільстві популярними стають містицизм, віра в долю та удачу.

Мертон докладно вивчив механізм формування схильності до девіантної поведінки. У суспільстві, яке занепадає, послаблюються інституційні механізми соціального контролю. Новими регуляторами поведінки людини стають особиста вигода та страх покарання. Вчений виділив п'ять основних ознак девіантної поведінки:

- 1) громадські лідери байдужі до потреб людей;
- 2) суспільство непередбачуване та безладне;
- 3) не реалізуються цілі;
- 4) у соціальних групах домінує почуття марності;
- 5) у простих громадян немає підтримки з боку колег [26].

Поведінкові реакції відхилення від норми - це спроба суб'єкта обійти закон і мораль, щоб досягти успіху в аномічному суспільстві. Так, Мертон наводить приклад біографії відомих американських магнатів, які створили свої капітали шляхом підкупу законодавців, присвоєння ресурсів та знищення конкурентів. Очевидні паралелі можна провести з українським суспільством, яке наприкінці ХХ ст. вступило на шлях трансформації. І боротьба за ресурси обернулася бандитськими війнами та зростанням корупції у владних структурах.

Мертон справедливо зауважує, що зростаюча інтенсивність девіантної поведінки в умовах аномічного суспільства свідчить про ерозійні, руйнівні процеси в нормативній структурі. Виходом із цієї ситуації, на думку вченого, може стати посилення ролі механізмів соціального контролю.

В межах психологічного та антропологічного підходу до розуміння девіації у ХХ ст. вченими було вивчено феномен «стигми девіантності».

Під стигмою девіантності у соціологічному сенсі можна розуміти систему стійких уявлень у свідомості актора, суспільної групи про соціальне явище як негативну девіацію. Латентна функція стигми девіантності у тому,

що по відношенню, якого застосовуються дані уявлення, часто сам стає джерелом нових девіацій. Прикладом може бути молодіжна група, яку в суспільстві затаврували як екстремістську. Члени цієї групи, усвідомлюючи свою унікальність, підкреслюють особливість відповідними формами поведінки, які мають екстремістський характер.

Великий інтерес ця проблема викликає і в сучасних вітчизняних учених, які трактують її в межах специфіки розвитку сучасної соціальної реальності. Середовищний ризик, з погляду дослідників, проявляється у формі екологічних катастроф, помилок соціального управління, соціально-економічних криз і т. д. Очевидно, що при такому підході девіації набувають глобального масштабу, що зачіпає всі сфери та типи суспільств і виступають джерелами вразливості для соціальних груп, просторів.

Девіації - одна з форм інноваційного ризику суб'єкта в умовах соціальної реальності, що швидко змінюється. Однією з сутнісних властивостей суспільної свідомості в епоху постмодерніті виступає екстремальність як сукупність спонтанних проявів, крайніх форм відображення реальності [35]. Екстремальність свідомості детермінує специфічні форми поведінки індивіда: агресивність, відхилення від загальноприйнятих норм і ін. Зіткнення з життєвими труднощами викликають у індивіда гнів і фрустрації. А це свідчить про те, що соціальна невизначеність на суб'єктивному рівні модифікується на мотиваційні структури та девіантні поведінкові реакції.

Вивчення соціальних девіацій, як структурних компонентів сучасних складних систем, порушує питання можливості управління цими процесами. Людина намагається керувати усіма компонентами соціальної системи. Цілеспрямоване регулювання за умов соціальних трансформацій проявляється у діяльності соціальних інститутів: школи, освіти, влади, церкви. Однак деякі елементи перестають підкорятися і виходять з-під контролю, залучаються до саморегульованих процесів.

Історія соціологічної думки свідчить про те, що сьогодні немає єдиного розуміння природи соціальних девіацій. За тривалий проміжок часу сформувалися біологічний, психологічний та соціологічний напрямки пояснення причин девіантності у суспільстві. Соціологи єдині в тому, що девіантність як соціальне явище має три основні характеристики. Перша ознака передбачає стійке відхилення розвитку суб'єкта діяльності, актора чи соціальної групи від загальноприйнятих норм і цінностей. Друга характеристика пояснює, що негативні соціальні девіації потребують постійного контролю, а часто й усунення. Третя ознака характеризує негативні девіації як соціальне явище, що перешкоджає розвитку суспільства.

Сучасні соціологічні теорії розглядають соціальні девіації як саморегулюючі соціальні системи, які в умовах перехідного, транзитивного суспільства, що глобалізується, модифікуються і видозмінюються. Соціальне середовище саме продукує соціальні ризики та породжує умови невизначеності.

Актори соціальних девіацій, пристосовуючись до цього середовища, теж виступають джерелами ризиків та інновацій, тому сучасні негативні соціальні девіації, набуваючи глобального характеру, можуть створювати небезпеки як конкретної країни, а й усьому світовому сообществу.

Висновок до розділу 1

Для розкриття природи і причини соціальних відхилень необхідно виходити з того, що вони, як і соціальні норми, є виразом відносин людей, що складаються в суспільстві. Соціальна норма і соціальне відхилення - два полюси на одній і тій же осі соціально значущої поведінки індивідів, соціальних груп і інших соціальних спільнот. Усвідомлення неминучості відхилень в поведінці частини людей не виключає необхідності постійної боротьби суспільства з різними формами соціальної патології.

Соціальні відхилення такі ж різноманітні, як і самі соціальні норми. Більш того, різноманітність відхилень перевищує різноманітність норм, бо норма типова, а відхилення можуть вельми індивідуалізуватися.

Відхилення від соціальних норм, не дивлячись на велику різноманітність, мають деякі загальні причини, що підтримують їх існування, а часом що ведуть до їх зростання і поширеності. По своїй суті вони зводяться до об'єктивних і суб'єктивних суперечностей суспільного розвитку, які порушують взаємодію особи з соціальним середовищем і ведуть до форм поведінки індивідів тим, що не узгоджуються з існуючою нормативною системою. При тому одна і та ж суперечність може лежати в основі як соціально не бажаних форм поведінки (злочинність, алкоголізм, самогубство і т. д.), так і соціально схвалюваних (пізнавальна активність, творчість, побутова активність і т. д.).

В період переходу до ринкової економіки змінилося матеріальне положення багатьох верств населення. Більшість людей живе за межею бідності, збільшилася кількість безробітних. Все це створює конфліктні ситуації, а вони приводять до девіацій. Хто забувається в пляшці, хто забувається в наркотичному дурмані, а хто послабіше, зводить рахунки з життям. Єдиний спосіб якось змінити положення, що склалося, – поліпшити життя, допомогти людям подолати їх проблеми для цього і створюються тепер соціальні служби і інші організації. Але якщо їх діяльність не

підтримуватиметься державою зростання злочинності, наркоманії, алкоголізму і т.д. тільки ростиме.

Для того, щоб наше суспільство не відходило від норм поведінки, необхідно вчасно доносити до дітей негативні сторони життя. Адже саме в дитинстві закладається основа поведінки. Дуже багато що залежить від таких чинників, як виховання, освіта, соціальне положення в суспільстві, обстановка в сім'ї.

Розділ 2. Особливості формування девіантної поведінки

2.1 Сучасний характер життєдіяльності молоді

Молодь – наймобільніша, перспективна та суперечлива група сучасного українського суспільства. Вона найяскравіше відбиває ті процеси, які протікають в країні останні 10-20 років. Зовнішність молоді сьогодні визначає образ суспільства завтра. 2000-ті рр., створивши умови для аномії, дезорієнтації всіх поколінь, негативно позначилися на процесах соціалізації і вигляді молодого покоління.

Соціально-економічні умови розвитку суспільства, безперервно змінюючись, зумовлюють необхідність корекції старих та породження нових цілей життєдіяльності, що особливо актуально для молоді. Чим інтенсивніше ці зміни, тим більше знецінюються вчорашні цілі і тим гостріше виникає необхідність формування нової системи смислів та цілей особистості, придатної до умов сучасності.

У психології та інших науках, як вітчизняної, і зарубіжної, категорія «сенс» по-різному визначається у межах окремих наукових шкіл — як сутність об'єктів, життєве завдання чи мета. Якщо в зарубіжній психології переважають дослідження смисложиттєвої проблематики, то в вітчизняній науці ухил, здебільшого, робиться на вивчення сенсу як одиниці свідомості, діяльності, особистості. [26].

Незважаючи на деякий розкид думок щодо феномену сенсу, практично всі дослідники цієї проблеми визначають його через ставлення, яке будується на складній системі зв'язків, що обумовлюють особливості суб'єктивних ставлень до дійсності. Отже, сенс виявляється у відношенні до елементів дійсності, представлених у структурах свідомості. Відповідно, сенс відбиває системну властивість особистості. Для того, щоб зрозуміти феномен функціонування особистості в різних життєвих ситуаціях, необхідно розглядати сенс як систему, що забезпечує функціонування самої особистості.

Більш того, багатогранність сенсу дозволяє говорити про його багаторівневу організацію і відповідно - про систему особистісних смислів [35].

Поруч із потребами, задоволення яких є сенсом життєдіяльності, особистісний сенс приватного життя і відповідна їй діяльність включають систему цілей, досягнення яких і визначає успішність особистості. У разі якщо успіх постає як планований, передбачуваний і очікуваний результат життєдіяльності особистості для досягнення особистісно значимих цілей [20].

У структурі життєдіяльності особистості ціль виконує численні функції. Так, ціль тісно пов'язана з прогнозуванням, виконує і функцію проектування діяльності, і мотиваційні функції та ін. Щоб виконувати свої функції, ціль повинна відповідати ряду вимог. Найважливіше їх найбільш повна відповідність тій потребі, задовольнити яку потрібно. Одна й та сама потреба особистості може задовольнятися різними способами, вибір у тому числі має бути найбільш адекватним потребі.

Вибрана мета тільки тоді дає очікуваний результат, коли вона сформульована настільки конкретно, що її досягнення може бути виміряне. Досяжність – ще одна з головних вимог до мети. Особистість, розмірковуючи про цілі, співвідносить свої можливості з мірою витрат, які знадобляться для досягнення цілей, і приймає рішення в залежності від того, наскільки адекватно вивчено ситуацію. Недосяжні цілі які знецінюють витрати несприятливо впливають й на особистість.

Розуміння сенсу життєдіяльності, його глибоке усвідомлення особистістю свідчить про рівень свідомості та обдуманості цілей, яких прагне особистість [14].

"Втрата сенсу, - пише В. Франкл, - створює екзистенційний вакуум і виявляється нестерпним для людини". Причому відчуття безглуздості буття значно поширеніше серед молодих, ніж серед старших. За даними, які наводить В. Франкл, у причинах смерті американських студентів друге місце після дорожньо-транспортних пригод посідають самогубства; спроб

самогубства в 15 разів більше, ніж самогубств. Обстеження груп студентів, які вчинили спробу самогубства, показало, що 85% більше не бачили у своєму житті жодного сенсу, хоча 93% з них були фізично та психічно здорові, жили в добрих матеріальних умовах, у повній згоді зі своєю сім'єю, брали активну участь у громадському житті і мали підстави бути цілком задоволеними своїми академічними успіхами [35].

Життєва стратегія – система перспективного орієнтування особистості, спрямована на свідоме конструювання свого майбутнього життя.

Сучасний світ надає широкі можливості формування різноманітних життєвих стратегій людини. З одного боку, спостерігається широке надання можливостей для самовизначення, свободи індивіда у самореалізації, прояві ініціативи, індивідуальної творчості; з іншого боку, відбувається загострення проблеми виживання, пов'язаної з процесом соціального розшарування населення, втратою соціальних гарантій, підвищення соціальної напруженості, зниження рівня життя людей [7, с. 217]. З огляду на трансформаційні процеси відбуваються важливі зрушення у суспільній думці молоді. Незважаючи на рівень соціального оптимізму молоді, вона висловлює невдоволення зниженням якості життя, яке останніми роками стає дедалі відчутнішим, дедалі частіше висловлюється за проведення перетворень у бік підвищення соціально-економічного благополуччя країни, формування громадянського суспільства [11, с.17].

В умовах глобальних соціальних змін дослідження життєвих перспектив молоді набуває актуальності, яка зумовлена низкою обставин.

По-перше, зниженням ролі традиційних інститутів соціалізації, модифікацією ціннісних орієнтирів.

По-друге, молодь виступає активним гарантом розвитку суспільства, а вивчення її життєвих стратегій стає найважливішим індикатором, що допомагає спрогнозувати майбутні соціальні процеси та тенденції розвитку суспільства.

По-третє, спостерігається деформація вікової структури, що свідчить про процес депопуляції, що почався.

По-четверте, процес соціального розшарування населення призводить до зміни статусу молоді у суспільстві, що проявляється у зростанні безробіття у молодіжному середовищі, обмеженні перспектив у соціальному зростанні та професійній самореалізації.

Поняття «життєва стратегія» займає особливе місце в понятійному ряді і використовується в різних контекстах.

Головне її призначення полягає у реалізації взаємозалежних довгострокових дій, вкладених у досягнення бажаного результату. До життєвої стратегії служить набір правил прийняття рішень, використовуваних для визначення напрямів діяльності. На жаль, значна частина учнівської молоді не має здатності до стратегічної побудови свого майбутнього, воліючи «плисти за життям» і «жити сьогоднішнім днем».

Відомо, що життєва стратегія передбачає високий рівень організації культури життя. Життєві стратегії виступають об'єктом вивчення різноманітних наук, зокрема філософії, психології, соціології, культурної антропології та ін. Кожна з них вивчає певний аспект формування та способів реалізації життєвих стратегій особистості. Однак, при всьому різноманітті наукових досліджень, у теоретичному та емпіричному плані проблема формування життєвих перспектив залишається не до кінця вивченою, а у визначенні цієї наукової категорії досі немає логічної чіткості та ясності. (табл.1).

Табл.1.

Життєва стратегія – це...

Представники (автори)	Сутність	Позиції та підходи
Абульханова Славська К.А.	Принципова здатність особистості, що	Відповідно до цієї концепції комплексний аналіз життєвої

	реалізується в різних життєвих умовах, обставинах до поєднання своєї індивідуальності з умовами життя, до її відтворення та розвитку [1].	стратегії особистості передбачає поєднання її індивідуальних, статусних та вікових можливостей з вимогами суспільства.
Адлер А.	Формування життєвого стилю людини, яке можна розглядати як інтегрований стиль пристосування до життя та взаємодії з ним [37].	У разі життєві стратегії розглядаються з позиції адаптаційного підходу. Автор вважає, що життєвий стиль людини починає формуватися з дитинства, набуваючи статусу інтегрованого для успішного пристосування до життя та взаємодії з нею.
Зубок Ю.А.	Ідеалізоване відображення майбутнього життєвого шляху молодих громадян, що вступають у життя [18].	У цьому висловлюванні простежується думка, що молоддю завжди враховується невизначеність можливостей життєвого старту та процесу самореалізації у суспільстві.
Леонтєв Д.А.	Здатність людини будувати себе, свою індивідуальну історію, вміння переосмислювати власну сутність [24].	У цьому визначенні закладено глибокий сенс життєвого самовизначення людини.
Марінов М.Б.	Раціоналізована, орієнтована у просторі та в	З позиції соціально-філософського аналізу

	часі, звернена на перспективу система взаємовідносин людини та суспільства, що здійснюється стратегічно мислячою особистістю на основі управління ресурсами, виходячи із самоцінності життя [27].	стратегія передбачає рефлексію діяльності особистості на двох взаємозалежних рівнях організації людського життя – середовище та просторово-часове. Культурний аспект соціального виміру життєвих стратегій виступає у контексті взаємодії культури та особистості.
Петровський А.В.	Форма цілеспрямованої організації людиною власного життя, що включає його відношення до власних можливостей та ресурсів, їх актуалізації та реалізації [13].	В основі даного визначення лежить розуміння терміна з позиції свідомого визначення людиною цілей та завдань, основних напрямів діяльності, пріоритетів та цінностей, нових способів вирішення проблем як у власному житті, так і у соціумі.
Руткевич М.М.	Самопрогноз, орієнтація, що сформувалися у свідомості на момент вибору подальшого шляху [33].	Передбачається система заходів, які вибудовані у певній послідовності та за допомогою яких реалізовуватиметься життєвий задум людини.
Резнік Т.Є., Резнік Ю.М	Динамічна система перспективного та	Розглядаються типи стратегій, що виділяються за

	довготривалого орієнтування актора у майбутньому житті з метою її перетворення у певному соціокультурному просторі [32].	низкою інституційних ознак: соціально-економічного стану; способу відтворення та трансляції культурних стандартів; системі регуляції та контролю; соціальному характеру; професійного етносу, що у сукупності утворюють комплексний критерій соціологічної типологізації життєвих стратегій.
Чередніченко Г.А.	Активний вибір особистості, при якому як елементи виступають певні завдання та ресурси [39].	Відстоюється уявлення про життєві стратегії як активний вибір, виділяючи в якості їх елементів певні завдання та ресурси як індикатори, що репрезентують життєву мету та досягнення індивіда, приділяючи увагу вивченню професійних орієнтацій.
Фром Е.	Регулятор соціальної поведінки у сучасних умовах, що забезпечує успішну соціальну адаптацію, повноту самореалізації, розвитку індивідуальності людини [31].	Життєва стратегія, з позиції індивідуалістичного підходу, регулює соціальну поведінку індивіда та формує його на перетині соціальних вимог та запитів до особи з властивою йому індивідуальною своєрідністю.

Юнг К.	"Набуття себе", безперервне придбання нових умінь, досягнення нових цілей [37].	З позиції індивідуалістичного стверджується, що людина протягом усього життя безперервно набуває нових умінь, досягає нових цілей, що дозволяє їй розкриватися повніше. Кінцевим результатом діяльності є становлення єдиного, неповторного та цілісного індивіда.
--------	--	--

З представлених у таблиці сутнісних тлумачень даного терміна можна дійти невтішного висновку, що у формування життєвих перспектив учнівської молоді впливають як зовнішні чинники, що тягнуть за собою зміну сфери її життєдіяльності, і внутрішні, які полягають у зміні ціннісної самосвідомості, проектуванні освітніх і професійних планів.

Позиція Т.Є. Резнік та Ю.М. Резника, стверджують, що життєва стратегія – це динамічна система, характеризується чітко вибудованою системою ціннісних орієнтацій, усвідомлених відповідно до мети, осмисленістю поведінкових установок. З упевненістю можна сказати, що визначення життєвого шляху молодою людиною є цілеспрямований процес реалізації концепції життя, успішність якої насамперед залежить від соціальної активності особистості та прийняття нею відповідальності.

Це підтверджує і Л. Х'елл, акцентуючи увагу на тому, що розвиток кожної людини в цьому напрямі є унікальним [41, с. 307]. Аналогічну позицію висловлює Є.І. Головаха, наголошуючи, що «життєву перспективу слід розглядати як цілісну картину майбутнього» [9, с. 266-267]. Загально визнано, що в умовах турбулентного стану суспільства молодь характеризується

різноспрямованістю векторів реалізації життєвих стратегій, недостатньою осмисленістю свого життя та чіткістю формування орієнтирів.

2.2 Передумови формування девіантної поведінки у родині та школі

Сучасна соціально-психологічна деформація, що відбувається у суспільстві, веде до зростання різних форм девіантної поведінки та залучення до протиправної діяльності дедалі більшої кількості підлітків. У свідомості багатьох підлітків стирається межа між нормою та відхиленням, посилюється зміщення ціннісних орієнтацій у бік асоціальної та протиправної діяльності, кримінального способу життя в цілому. Зростання кількості різних видів девіантної поведінки, в основі яких лежить процес соціальної дезадаптації підлітків, набуває все більш широкі масштаби, виростаючи в серйозну соціальну проблему, і потребує глибокого наукового осмислення.

Девіантна поведінка або така поведінка, що відхиляється від моральних норм у підлітковому середовищі виявляє за останні десятиліття тенденцію стрімкого збільшення та вимагає свого невідкладного рішення. При цьому характер порушень поведінки у підлітків може бути найрізноманітнішим.

Найчастіше вони виявляються у протиправних діях, ігноруванні існуючих вимог та порядків, пияцтві та алкоголізмі, бродяжництві, вживанні наркотичних та токсичних речовин, суїцидальних тенденціях. Форми девіантної поведінки взаємопов'язані та взаємообумовлені. Трапляється, що одне негативне явище, яке посилює інше. Наприклад, алкоголізм провокує хуліганство та деякі насильницькі злочини, а наркоманія призводить до корисливих злочинів.

Проблема девіантної поведінки підлітків є граничною областю, що перебуває на стику вивчення багатьох наукових дисциплін – філософії, педагогіки та психології, соціології та теорії соціальної роботи, кримінології, медицини тощо. Важливо розуміти, що девіантна поведінка (від лат. *deviatio* – відхилення) – це поведінка з відхиленням від прийнятих у суспільстві правових чи моральних норм і правил, обумовлена соціальними, сімейними, освітніми умовами та обставинами розвитку та виховання дитини, її

особистісними якостями та сферою спілкування . Відхилення - це заміна позитивних якостей на негативні якості. Одне з основних значень терміна «норма» (лат. norma) - встановлений захід, середня величина чогось. Його зміст залежить від культури та суттєво змінюється з часом. Відповідно до статистично-адаптаційного підходу фахівці виділяють ознаки нормальної здорової особистості. До них відносяться: інтерес до зовнішнього світу, наявність сенсу життя, певної життєвої філософії та позиції, яка впорядковує, систематизує досвід людини, цілісність особистості, адекватність її реакцій зміни обставин у житті. Збалансованість нервових процесів у людини (збудження та гальмування), відповідність поведінки людини нормам і традиціям, встановленим у суспільстві, підпорядкування та відповідність суспільним цілям, вибір законних засобів та шляхів для досягнення особистих цілей та низка інших ознак [17].

Отже, під нормою щодо обраного нами вікового періоду ми повинні розуміти такий стан підлітків, при якому вони мають такі показники: відповідність усіх форм розвитку особистості вимогам віку та власним можливостям, розвиток інтелектуальних здібностей, успішність у провідному виді діяльності, відсутність стійких відхилень у поведінці та спілкуванні з оточуючими. Між нормальним типом поведінки та патологічним перебуває величезна кількість перехідних форм.

Патологічні прояви особистості перебувають у компетенції психоневрологів, психіатрів та інших фахівців. У компетенцію ж педагога входять профілактика і корекція проявів, станів, форм поведінки здорового підлітка, що відхиляються від норми. Вловити, де починається відхилення від норми, дуже непросто, але що раніше вдасться виявити порушення нормального розвитку та здійснити адекватну та своєчасну профілактику та корекцію, тим більше шансів на успішне подолання підлітком тих труднощів, з якими він зіткнувся.

Важливою складовою нашого дослідження є аналіз причин девіантної поведінки підлітків та факторів, що сприяють його попередженню та подоланню. А сучасна педагогічна наука розглядає фізичну культуру та спорт як один із ефективних способів профілактики девіантної поведінки підлітків. Ми повинні розуміти, що фізичні вправи мають універсальну здатність у комплексі вирішувати завдання підвищення рівня фізичного, психічного та морального здоров'я підлітків, формування здорового морально-психологічного клімату в навчальних групах, колективах та суспільстві в цілому [22].

На основі аналізу літератури та діяльності об'єкта дослідження можна запропонувати наступні рішення проблеми, що фізична культура та спорт є превентивним засобом підтримки та зміцнення здоров'я, профілактики різних неінфекційних захворювань (серцево-судинних, ішемічної хвороби серця, діабету, ожиріння тощо) та шкідливих звичок (Пияцтво, тютюнопаління, токсикоманії, наркоманії і т.д.). Розуміння того, що майбутнє будь-якої країни визначається здоров'ям членів суспільства, призвело до посилення ролі фізичної культури в діяльності щодо зміцнення держави до активного використання фізичних вправ з метою підтримки та зміцнення здоров'я, попередження та подолання девіантної поведінки підлітків.

Дослідження у сфері девіантної поведінки особистості проводять прямий зв'язок між тенденціями зростання протиправної поведінки підлітків та зростанням сімейного неблагополуччя. У сім'ях неповнолітніх правопорушників у 80% випадків відзначалася повна байдужість батьків до долі своїх дітей, у 70% сімей один із батьків (частіше батько) зловживав алкоголем, до 40% дітей росли у конфліктних сім'ях [42].

У зв'язку з вищесказаним вивчення причин молодіжної девіантності та факторів, що сприяють її подоланню, форм і методів виховно-профілактичної роботи з девіантними підлітками набувають все більшої актуальності. Навіть у самому розвиненому, високоорганізованому і цивілізованому суспільстві не

вдається досягти такого становища, коли б абсолютно всі суворо і повсюдно слідували нормам і правилам, що утвердилися в ньому, неухильно виконуючи пропоновані ним соціальні ролі. У суспільстві завжди відбувається якесь порушення цих норм, правил і ролей, із якими суспільство неспроможне миритися.

Причини девіантного поведіння визначаються неоднозначно. Дослідники зосереджують свою увагу на особистісних, психологічних відхиленнях та дезорганізаціях (неврози, психози та ін.); соціологи – на відхиленнях соціальних груп від норм культури. Так, Еміль Дюркгейм пов'язував девіантну поведінку зі слабкістю і суперечливістю соціальних і цінностей, а Р. Мертон – з розривом між соціокультурними цілями і соціально схвалюваними інституалізованими засобами їх досягнення.

Дослідники пов'язують зростання девіантної поведінки з посиленням процесу деіндивідуалізації, характерного для сучасного суспільства споживання і масової культури, де багато людей втрачають свою індивідуальність і зливаються з натовпом. Приєднання підлітка до групи часто тягне за собою зниження заборон щодо залучення до протинормативних дій. Справа в тому, що приєднавшись до групи, він відсувається на другий план і морально «укривається» в ній, оскільки увага суспільства зосереджується на самій групі. При цьому соціальний контроль за конкретним підлітком зменшується, і в ситуації очікування покарання за будь-яку провину у нього виникає можливість сховатися або розсіяти відповідальність шляхом догляду на другий план групи. Знаючи, що можна уникнути покарання, підліток у групі стає байдужим до можливих санкцій із боку суспільства, і тому його поведінка поступово перестає підкорятися зовнішнім правилам і нормам. У групі (натовпі) у підлітка вивільняється поведінка, у звичайних умовах стримується заборонами.

Підлітки, що втрачають індивідуальність та приєднуються до групи, погано усвідомлюють себе як окремі істоти. Результат – нездатність

здійснювати поточний контроль або аналіз своєї поведінки та нездатність видобувати відповідні норми та правила поведінки зі сховища довготривалої пам'яті. Таким підліткам також бракує передбачення, та його поведінка страждає дефіцитом продуманості чи планування.

Причиною конкретної девіантної поведінки є не одна, а кілька причин. Щодо сучасної України, то фахівці вважають, що більшість відхилень у поведінці підлітків, такі, як бездоглядність, правопорушення, вживання психоактивних речовин, агресія тощо, мають у своїй основі спільне джерело – соціальну дезадаптацію.

Соціальна дезадаптація означає порушення взаємодії індивіда з середовищем, що характеризується неможливістю здійснення ним у конкретних мікросоціальних умовах своєї позитивної соціальної ролі, що відповідає його можливостям. У вітчизняній літературі виділяються такі причини соціальної дезадаптації підлітків, що лежать в основі їхньої девіантної поведінки: дисфункціональність сім'ї; особистісні особливості (вікові, характерологічні, психічні); шкільна дезадаптація; вплив асоціального неформального середовища; причини соціальноекономічного та демографічного характеру [10].

Найчастіше причиною соціальної дезадаптації виступає не одна з можливих причин, а їхня комплексна сукупність. Справді, не так вже й рідко буває, що підліток погано вчиться через негаразди в сім'ї, а це викликає зневагу до нього вчителів та товаришів зі шкільного класу. Подібна обстановка призводить до небажаних змін у свідомості, а потім у поведінці такого підлітка.

Отже, у комплексі численних причин, що викликають девіантну поведінку підлітків відносяться: 1) сімейне неблагополуччя та викликані цим недоліки у вихованні дітей (зловживання батьками спиртних напоїв; педагогічна неспроможність батьків; збільшення кількості розлучень); 2) залучення підлітків до вживання наркотиків та спиртних напоїв у ранньому

віці; 3) відсутність контролю за дітьми; 4) прорахунки школи; 5) недостатній зв'язок сім'ї, школи та громадськості; 6) недотримання єдиних вимог у вихованні; 7) негативний вплив мікросередовищного оточення; 8) занедбана сфера організації дозвілля; 9) у педагогічному процесі не враховуються психофізіологічні особливості учнів; 10) складна соціально-економічна обстановка країни.

Отже, вплив сім'ї на підлітків важко переоцінити. Незважаючи на зниження цього впливу з віком та підвищення впливу однолітків воно дуже значне. Значення сім'ї у вихованні та формуванні особистості має першорядне значення.

Однак у наш час сім'я як соціальний інститут значно змінилася з економічних, соціальних, правових і політичних чинників.

Профілактика девіантної поведінки підлітків має забезпечуватися взаємодією різних факторів: сім'ї, школи, дозвілля, неформальних груп, колективів, інших соціальних інститутів та суспільства в цілому. Усі існуючі у світі заходи щодо зменшення масштабів девіантної поведінки підлітків можна об'єднати у дві загальні групи:

- 1) загальні виховно-профілактичні стратегії, які встановлюють загальні механізми можливого запобігання та подолання девіантної поведінки;
- 2) диференційовані та особистісно-орієнтовані стратегії, які спрямовані на особистість та конкретні види девіантної поведінки [29].

У профілактиці девіантної поведінки велике значення має виявлення та вивчення сукупності всіх причин, спонукальних мотивів, обставин та дій особистості або соціальних груп, що становлять явні чи приховані механізми їхньої поведінки, що не відповідає прийнятим у суспільстві нормам та правилам.

Складна соціально-економічна обстановка в країні сприяє зростанню числа безпритульних та бездоглядних підлітків, основними причинами, що викликають девіантну поведінку є: сімейне неблагополуччя (зловживання

батьками спиртних напоїв, збільшення кількості розлучень тощо), залучення підлітків до вживання спиртних напоїв, куріння, відсутність контролю батьків за дітьми та ін.

Таким чином, для успішнішої виховно-профілактичної роботи необхідний пошук нових форм, найбільш ефективних засобів і методів впливу на кожного окремого девіантного підлітка. Позитивні якості формуються поступово при наполегливій роботі педагога. Вони спочатку співіснують з негативними якостями, і лише наполеглива щоденна виховна та профілактична робота, спільні зусилля всього педагогічного колективу, школи, сім'ї, залучення громадських організацій, цілеспрямована робота вчителя фізичної культури та спорту дає можливість отримати позитивні результати у перевихованні підлітків з дівіантами.

Висновок до розділу 2

Проблема соціальної девіантності молоді останнім часом набула особливої значущості у зв'язку з соціальною дезорганізацією суспільства, яка характеризується відхиленням його від нормального, передбаченого законодавчими актами, розвитку.

Така дезорганізація викликає порушення взаємозв'язків індивіда з суспільством, розінтегрованість соціальних груп, зростання безробіття та злочинності в усьому суспільстві і особливо серед молоді, що можна класифікувати як соціальну патологію.

Проблема виявлення передумов девіантності поведінки людини була об'єктом наукових дискусій серед багатьох філософських напрямків і течій, в процесі яких сформувалися різні концепції. Найбільш поширеними у минулому були біологічна, представники якої надавали перевагу у виникненні девіантності природженим чинникам, та соціальна, представники якої надавали перевагу соціальним чинникам. В процесі розвитку науки було виявлено, що крім біосоціальних передумов важливу роль у девіантності поведінки відіграє психологічний чинник.

Молодіжне соціальне середовище не є однорідним, а являє собою об'єднання декількох різних вікових груп молоді, зокрема: підліткову групу, ранню юнацьку групу та групу, яку прийнято називати зв'язуючою ланкою між юністю і дорослістю. Кожна вікова група -- це своєрідні мікросередовища, які у своїй єдності утворюють молодіжне соціальне макросередовище, до якого окремими ланками входять також мікросередовища, утворені за спільними інтересами, за місцем проживання, за місцем навчання, трудової діяльності тощо. У таких мікросередовищах утворюється певна атмосфера, яка або сприяє девіантності поведінки своїх членів і може являти собою організоване злочинне угруповання, або ж стоїть на перешкоді поширення девіантності серед молоді. Кожна молода особа може входити до декількох мікросередовищ одночасно.

Диференціація соціальних відхилень у поведінці сучасної молоді здійснюється за різними ознаками і критеріями. Найбільш поширеною є практика класифікації за характером спрямування девіантності поведінки, згідно якої виділяється два основних її типи: а) позитивного і б) негативного спрямування.

Якщо перший тип найчастіше зумовлюється надзвичайною природною обдарованістю, геніальністю або ж "вибухом" позитивних емоцій, то негативний тип базується на внутрішніх суперечностях особистості, загостренні конфліктів між особистістю і соціальною групою чи суспільством в цілому, невизначеності соціального статусу, відсутності можливостей для задоволення особистісних потреб тощо. Крім того, девіантність поведінки диференціюється також в залежності від типу соціальної норми, яка порушується індивідом. За таким критерієм виділяються також два види відхилень: а) правопорушення; б) злочинність; окрему групу тут становлять відхилення від соціальних норм у сфері національних і міжнаціональних відносин. Класифікується соціальна девіантність за об'єктом і суб'єктом, за мотиваційними чинниками та іншими критеріями.

Найбільш характерною диференціацією девіантної поведінки молоді є виділення декількох її типів і видів за показниками психологічного стану молоді особи: а) антидисциплінарні відхилення; б) антисоціальні відхилення (порушення норм поведінки у громадських місцях); в) протиправний тип девіантності поведінки молоді (вчинки молоді особи, які порушують права інших людей); г) аутоагресивна поведінка особистості (демонстративне виявлення протесту, незадоволення проти існуючої несправедливості тощо); д) злочинні вчинки різного виду тяжкості.

РОЗДІЛ 3 Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України

3.1 Аналіз феномену аномії в середовищі української молоді

В останні десятиліття в суспільстві відбулося падіння значущості традиційних цінностей, що актуалізує багато стратегічних питань, пов'язаних з духовним, моральним і фізичним станом життя сучасної молоді. Бабінцев В.П., зазначає, незважаючи на те, що проблема молоді в Росії активно обговорюється вже багато років, вона зберігає свою актуальність, «бо належить до не просто важливих, але певною мірою ключових проблем соціальної науки і практики» [4, с. 73].

Це не випадково, оскільки стан справ у сфері соціального здоров'я та соціального самопочуття молоді залишається стабільно негативним. Відомий спеціаліст у галузі соціології молоді М.М. Руткевич 2002 року писав: «Зміна політичної системи та розвал економіки обумовлюють, на нашу думку, серед молодого покоління справжню «антропологічну катастрофу». Вона знаходить зриме вираження у масовому поширенні руйнування особистості (у тому числі внаслідок пияцтва, споживання наркотиків, сексуальної розбещеності тощо), у зменшенні можливостей створення стійкої забезпеченої сім'ї та придбання дітьми» [34, с. 456]. Ситуація із цього часу взагалі не змінилася. Ціннісна свідомість сучасної молоді потрапила в ситуацію аксіологічної трансформації, що перманентно триває, що позначається на можливість створення позитивного ядра духовних цінностей, які могли б стати основою для довготривалої стратегії життя.

З дослідження життєвих цінностей молоді А.С. Запесоцький виявляє три фактори, що характеризують ціннісні структури її свідомості. Домінуючим серед цих факторів є споживчий, другий фактор навчально-пізнавальний, і третій – сімейний. Він зазначає, що сучасний зміст суспільного ідеалу це переважно ідеал індивідуального матеріального благополуччя, тобто

гедонічний ідеал: «Для молодого покоління значущими мотивами поведінки є прагнення досягнення особистого успіху, благополуччя, незалежність, вибір власних цілей» [15, с. 229]. Ситуацію, що склалася, можна досліджувати за допомогою категорії «соціальна аномія». Тут можливо буде адекватніше осягнути сутність негативних процесів, що відбуваються серед молоді. Аномія трактується як стан суспільства, що характеризується розпадом норм, що регулюють соціальні взаємодії.

Поняття аномія вводить Еміль Дюркгейм у своїй роботі «Самовбивство». На думку Дюркгейма, коли виникає «громадська дезорганізація», суспільство виявляється тимчасово не здатним виявляти необхідний вплив на людину, і настає руйнація ціннісної ієрархії. Особистість втрачає ціннісні орієнтири існування, і тоді зростає крива самогубств. Це і є стан аномії: «Загальний стан дезорганізації, або аномії, посилюється тим фактом, що пристрасті найменше згодні підкоритися дисципліні саме в той момент, коли це найпотрібніше» [12, с. 210].

Дюркгейм висловлює думку, що у промисловій та комерційних сферах є майже хронічним явищем. Перенесення хронічної нестабільності з економічної сфери на інші сфери життя набуває характеру соціальної аномії. Яка стає сьогодні не настільки економічним, як соціальним явищем. Е. Дюркгейм був «першовідкривачем» феномена аномії, оскільки, як пише Р. Арон у своїй праці «Етапи розвитку соціологічної думки», Дюркгейм говорить про аномію (дезорганізацію норм) як поняття, «яке стане переважним під час аналізу самогубств» [3, с. 327]. Це дає перспективу більш глибокого аналізу соціальних явищ, оскільки за допомогою цього феномену Дюркгейм розкриває сутнісні протиріччя соціуму, що виникають за аномії, тобто тоді, коли «загальні цінності» слабшають і суспільству загрожує дезінтеграція.

Розвиваючи цей аспект думки Дюркгейма, Арон пише: «Головна проблема суспільств – сучасних, як і всіх, це ставлення індивідів та груп.

Це ставлення змінилося внаслідок того, що людина стала надто свідомою, щоб сліпо погоджуватися із соціальними імперативами. Але, з іншого боку, індивідуалізм, чреватий небезпеками.

Тому потрібна дисципліна, яку може нав'язати лише суспільство» [3, с. 327-328]. Відповідно до Дюркгейму розкриті протиріччя, яке може бути повністю подолано і з яким зіткнулася сучасне українське суспільство, потрібно лікувати через організацію професійних груп, які сприяють «інтеграції індивідів у колективи» [3, с. 328]. Можна сказати, що таким чином Дюркгейм ставить діагноз та пропонує рішення. Дюркгейм розкриває анатомічний характер сучасних угруповань, оскільки через аналітику самогубства як екзистенційної патології він виходить на найгострішу соціальну проблему, пов'язану з дезінтеграцією норм у суспільстві.

Арон головну ідею соціології Дюркгейма, формулює так: «Людина надана сама собі, рухається безмежними бажаннями. Індивід завжди хоче мати більше, ніж має. І він завжди розчарований у тих насолодах, які перебувають у суворому житті. Окрема людина це людина бажань, і тому найперша потреба моралі та суспільств дисципліна. Людину необхідно дисциплінувати з допомогою вищої, авторитетної та приємної сили, тобто. гідного кохання. Такою силою, яка невідворотно впроваджується і притягує, можливо лише самому суспільству» [3, с. 339-340].

Наступна технологія понятті аномії належить Р. Мертону. Він пов'язує аномію з аналізом соціальних та культурних джерел девіантної поведінки. Мертон вважає, що Дюркгейм не дав експліцитного та методичного керівництва за різними ознаками аномії. А також за ознаками відсутності норм і порушень у соціальних взаєминах.

Тут Мертон посилається на «шкалу аномії» Л. Сроула, де представлені такі компоненти аномії, як: 1) уявлення, що громадські лідери байдужі потреб людей; 2) уявлення, що небагато може бути зовсім у суспільстві, яке виглядає здебільшого непередбачуваним та безладним; 3) уявлення, що життєві цілі

швидше йдуть у минуле, ніж реалізуються; 4) почуття марності; 5) переконання, що людина не може розраховувати на своїх колег для соціальної та психологічної підтримки [28, с. 286].

Мертон виділяє такі форми девіантної поведінки: інновація, нові гіпотези, ритуалізм, втеча, бунт. Головне, що виявляє Мертон те, що джерело аномії лежить у розкладанні системи моральних цінностей [3, з. 290]. Це спричиняє розрив між нормами та цілями культури та існуючими соціальними інститутами, які не можуть надати кошти реалізації цих цілей. Як зазначається у багатьох дослідженнях, девіантна поведінка є результатом кризового стану сучасного суспільства. Девіантна поведінка, що є наслідком соціальної аномії, знаходить своє вираження у різних формах.

Найбільш тривожними та серйозними показниками соціальної аномії є зростання «суїцидальної активності» серед молоді. Це підтверджує ідеї, висловлені свого часу Е. Дюркгеймом. Серед форм девіантної поведінки називають проституцію, наркоманію, нігілістичні прояви та інші. Така форма девіантної поведінки, як молодіжний екстремізм, є інтегральним показником найсильнішого прояву аномії у молодіжному середовищі. Слід зазначити, що незважаючи на державні заходи у галузі молодіжної політики, ситуація сьогодні є вкрай нестабільною та напруженою.

У монографії В.П. Чупрова та Ю.А. Зубок «Молодіжний екстремізм» висвітлюється багато теоретичних та прикладних проблем соціально-філософського вивчення цього феномену. Загальна методологія даного дослідження молодіжного екстремізму вписується у контекст методології дослідження аномії, запропонованої Е. Дюркгеймом та Р. Мертоном. Тут молодіжний екстремізм сприймається як найрадикальніша форма девіантної поведінки, що є наслідками соціальної аномії.

Автори наголошують на тому, що поширення молодіжного екстремізму є однією з найгостріших проблем сучасної України. Аномічний стан суспільства, що негативно впливає на духовне самопочуття молоді,

дослідники описують досить переконливо: «Процеси демократизації в Україні виявились у втраті багатьох традицій, у суперечності між розширюючими свободами та відповідальністю індивідів за те, як вони цією свободою скористаються. Не всі молоді люди витримують перевірку волею. Можна сказати, що зникають колективні форми соціального захисту, а місце традицій та соціальних зв'язків, заснованих на колективізмі, займає індивідуалізація» [40, с. 41].

Розпад соціальних зв'язків, про який говорять дослідники, був багато в чому ініційований невдалими ліберальними реформами 90-х років ХХ століття, які спричинили перехід суспільства у стан духовної невизначеності, соціальної незахищеності та політичної нестабільності, з якого воно не може вийти досі. Це стало основними чинниками продукування ризику, який перетворився на перманентний стан українського суспільства. І це все негативно позначається на соціальному самопочутті молоді та призводить до «екстремальних форм реакції» на навколишню дійсність. Соціальне перетворюється на психологічне, а психологічне – у соціальне утворюючи міцне коло причин девіантної поведінки» [40, з. 48].

Отже можна сказати, що у пострадянський період вітчизняної історії відбулася трансформація традиційного духовного культурно-цивілізаційного архетипу українців, що відбулося у досить складній динаміці змін духовного життя молоді. Правомірно висловитиме загальне соціальне самопочуття сучасної молоді за останні два десятиліття в термінах аксіологічної аномії, адаптації, розгубленості, невпевненості, безглуздості існування.

Це викликає патологічні явища психологічного та морального порядку, такі як цинізм, байдужість, культ насолод (гедонізм), відсутність інтелектуального та духовного вдосконалення, зневага до високих духовних та культурних ідеалів, загалом привабливість нездорового способу життя.

3.2 Програма соціологічного дослідження «Прояви девіантної поведінки

В

Проблемна ситуація: На сьогоднішній день Україна перебуває на складному та суперечливому етапі свого розвитку. Економічні, політичні та правові реформи, що проводяться, призвели до кризи економіки, безробіття, різкого падіння життєвого рівня народу, його крайньої поляризації та зростання девіантної поведінки. У суспільстві відбулися зміни моральної та правової свідомості людей, пов'язані з переорієнтацією їх у бік асоціального способу життя. У зв'язку з цим проблема девіантної поведінки потребує погляду, особливої уваги.

Під поведінкою, що відхиляється, або девіантною поведінкою розуміються дії, які порушують будь-які соціальні норми. «Невдача» чи «успіх» соціалізації залежить від методів, що застосовуються в її втілення. При недостатньому впливі цих методів, а також при неадекватному їх застосуванні виникають різні форми поведінки, що відхиляється від норми. Соціальна норма визначає історично сформовані у суспільстві межу, міру, інтервал допустимої (дозволеної чи обов'язкової) поведінки людей, соціальних груп, соціальних організацій. Соціальна норма знаходить свою підтримку та відношення у законах, традиціях та звичаях.

Девіантна поведінка поділяється на великі категорії. По-перше, це поведінка, що відхиляється від норм психічного здоров'я, що має на увазі наявність явної чи прихованої психопатології. По-друге, це поведінка асоціальна, що порушує правові, соціальні та культурні норми.

Поводження, що відхиляється - це найчастіше спроба уникнути суспільства, втекти від життєвих проблем, подолати стан невпевненості і напруги через певні компенсаторні форми.

Девіації можуть бути індивідуальними та груповими: індивідуальними називаються девіації, коли окремий індивід відкидає норми своєї субкультури;

а

с

н

о

групові відхилення розглядаються як конформна поведінка члена девіантної групи стосовно її субкультури. Таким чином, поведінку, що відхиляється від норми, можна віднести в основному до групових форм девіації, оскільки скоєння злочину часто носить колективний характер у кримінальній субкультурі.

Проблема соціологічного дослідження: Суперечність між наявними проявами девіації в середовищі київської молоді та відсутністю знань про способи їх корекції.

Об'єктом соціологічного дослідження є молодь м. Києва

Предметом соціологічного дослідження є прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасного м. Києва.

Мета соціологічного дослідження – проаналізувати прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України.

Завдання соціологічного дослідження:

1. Виявити основні прояви девіантної поведінки.
2. Визначити найпоширеніший прояв девіантної поведінки..
3. Проаналізувати отримані дані.
4. На основі отриманих даних зробити висновки та розробити необхідні рекомендації.

Гіпотези соціологічного дослідження:

- 1) В молодіжному середовищі не вся поведінка відповідає соціальним нормам.
- 2) У сучасної молоді переважає делінквентний вид девіантної поведінки.
- 3) Основні прояви девіантної поведінки мешканців м. Києва, включаючи психічні розлади, алкоголізм, наркоманію, злочинність, зумовлені специфікою міського середовища та особливістю соціально-економічних умов життя у різних районах міста.

Теоретична інтерпретація основних понять:

Девіантна поведінка (*відхильна поведінка*) - поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм.

Відхил - це поняття має охоплювати будь-яку поведінку, що не відповідає соціальним нормам. Але у практиці життя багато які норми не вважаються дуже важливими. Невідповідність поведінки таким нормам може сприйматися досить толерантно або навіть ігноруватися.

Молодь - соціально-демографічна група, відокремлена на основі сукупності вікових характеристик і особливостей соціального стану. Молодість як певна визначена фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного ладу, культури та властивих даному суспільству закономірностей соціалізації.

Сучасна молодь довше навчається в школі та, відповідно, пізніше починає самостійне трудове життя. Ускладнилися й самі критерії соціальної зрілості. Початок самостійного трудового життя, завершення навчання та набуття стабільної професії, одержання політичних прав, матеріальна незалежність від батьків, вступ у шлюб і народження першої дитини — усі ці події, такі, що в своїй сукупності надають людині почуття повної дорослості, та відповідний соціальний статус, настають не одночасно, й сама їхня послідовність і символічне значення кожного з них не однакові в різних соціальних прошарках. Звідси й дискусійність хронологічних, абсолютних вікових границь: нижню границю молодості встановлено між 14 і 15, а верхню — між 30 і 35 роками.

Визначення вибіркової сукупності дослідження.

Об'єм вибіркової сукупності складатиме 600 чоловік.

3.3 Інструментарій соціологічного дослідження «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України»

Шановний учасник дослідження!

Кафедра соціології та політології НАУ проводить соціологічне дослідження на тему «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України». Ми запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні. Уважно прочитайте питання та обведіть один варіант відповіді (крім тих питань, де спеціально зазначено, що можливі кілька варіантів відповіді), який вам найближчий. Ми гарантуємо анонімність. Дякуємо вам за допомогу!

1. Вкажіть вашу стать

1. Чоловік
2. Жінка

2. Вкажіть ваш вік

1. 14-16
2. 17-20
3. 21-24
4. 25-35

3. Вкажіть, будь ласка, Ваш рівень освіти.

1. дошкільна освіта;
2. початкова загальна освіта;
3. базова загальна середня освіта;
4. повна загальна середня освіта;
5. професійно-технічна освіта;
6. вища освіта.

4. Яким є Ваш сімейний стан?

1. неодружений/незаміжня
2. одружений/заміжня

3. розлучений/розлучена
4. вдівець/вдова
5. у цивільному шлюбі

5. Чи проживаєте Ви в Києві?

1. Так
2. Ні

6. Як давно Ви проживаєте в Києві?

1. Менше місяця
2. Декілька місяців
3. Пів року
4. Рік
5. 2-4 роки
6. 5-7 років
7. Більше 8 років
8. Інше _____

7. В якому районі Києва Ви мешкаєте?

1. Голосіївський
2. Дарницький
3. Деснянський
4. Дніпровський
5. Оболонський
6. Печерський
7. Подільський
8. Святошинський
9. Солом'янський
10. Шевченківський
11. Інше _____

8. Наскільки, на вашу думку, ваш район комфортний для проживання?

1. Комфортний

2. Скоріше не комфортний

3. Дуже не комфортний

4. Інше _____

5. Важко відповісти

9. Як би Ви могли оцінити рівень споживання алкоголю серед молоді Вашого району?

1. Високий рівень

2. Середній рівень

3. Низький рівень

4. Інше _____

5. Важко відповісти

10. Чи стикалися Ви з фактами продажу та вживання наркотиків у Вашому районі серед молоді? Якщо так, як часто?

1. Так, дуже часто

2. Так, але не часто

3. Ні

4. Важко відповісти

11. Як часто виникає потреба виклику поліції або звернення до дільничного у Вашому районі через молодь?

1. Часто

2. Зазвичай

3. Рідко

4. Ніколи

5. Інше _____

6. Важко відповісти

12. Наскільки Ви почуваетесь у безпеці, проживаючи у цьому районі?

1. Повністю безпечно

2. Небезпечно

3. Інше _____

4. Важко відповісти

14. Оцініть, будь ласка, рівень Вашої задоволеності якістю соціальної інфраструктури в районі проживання за п'ятибальною шкалою, де 1 – зовсім не задоволений, а 5 – повністю задоволений.

15. Як часто у Вашому районі проживання Ви стикаєтеся з молоддю, яка викликає підозри та відчуття небезпеки?

1. Часто

2. Зазвичай

3. Рідко

4. Ніколи

5. Інше _____

6. Важко відповісти

16. Якщо говорити в цілому, то в останні роки ситуація у Вашому районі стає кращою чи гіршою?

1. Набагато кращою

2. Стабільно добре

3. Гіршає

4. Інше _____

5. Важко відповісти

17. Як Ви могли б оцінити психологічний стан та доброзичливість Ваших молодих сусідів по району та місцю проживання. Оцініть актуальність проблем характерних для Вашого району проживання за п'ятибальною шкалою, де 1 – не актуально, 5 – дуже актуально.

3.4 Аналіз результатів дослідження «Прояви девіантної поведінки в

м

Дослідження було проведено у м. Києві, серед мешканців віком від 14 до 35 років. Вибіркова сукупність становила 600 осіб, з них 50% - жінки, 50% чоловіки. Відповідно до поставлених завдань було розроблено інструментарій щодо кількісного дослідження.

Табл.1.

Вкажіть ваш вік

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
14-16	55	20	18.33%	6.67%
17-20	45	65	21.67%	21.67%
21-24	150	135	50%	45%
25-35	50	80	16.67%	26.67%
Разом	300	300	100	100

Респондентам було задане питання стосовно їх віку. Як ми бачимо, в основному переважно відповідь давала молодь, яким 21-24 роки (50%), а найменший показник (16.67%) молодь 25-35 років.

о

ї

Вкажіть, будь ласка, Ваш рівень освіти

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
дошкільна освіта;	0	0	0%	0%
початкова загальна освіта;	15	0	5%	0%
базова загальна середня освіта;	150	160	50%	66.67%
повна загальна середня освіта;	130	135	43.33%	45%
професійно- технічна освіта;	5	5	1.67%	1.67%
Разом	300	300	100	100

Отже, якщо ми звернемо свою увагу на це питання, то ми можемо побачити, що більшість має базову загальну середню освіту серед чоловічої статті 50%, серед жінок 66.67%, також, повну загальну освіту має серед чоловіків 43.33%, а серед жінок 45%. Та аж 5% серед молоді чоловічої статті мають тільки початкову загальну освіту. І якщо говорити про ситуацію з іншого боку, то ми можемо зробити висновки, що прояви девіантної поведінки чітко виражені через те, що більшість сучасної молоді не мають вищої освіти.

Табл.3.

Яким є Ваш сімейний стан?

	Кількість відповівши х чоловіків	Кількість відповівши х жінок	% від кількості відповівши х чоловіків	% від кількості відповівши х жінок
неодружений/незаміжня	130	140	43.33%	46.67%
одружений/заміжня	125	125	41.67%	41.67%
розлучений/розлучена	20	20	6.67%	6.67%
вдівець/вдова	5	5	1.67%	1.67%
у цивільному шлюбі	20	10	6.67%	3.33%
Разом	300	300	100	100

За цими даними, ми бачимо, що більшість молоді неодружені або незаміжні, та є невеликий відсоток, а саме 1.67% серед жіночої статі та серед чоловіків 1.67%, які не дивлячись на свій вік вже отримали статус вдовця та вдови.

Табл.4.

Чи проживаєте Ви в Києві?

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Так	300	300	100%	100%
Ні	0	0	0%	0% 6.67%
Разом	300	300	100	100

Отже, 100% респодентів проживають в чудовому м. Київ.

Табл.5.

Як давно Ви проживаєте в Києві?

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Менше місяця	0	1	0%	0.33%
Декілька місяців	1	0	0.33%	0%
Пів року	9	9	3%	3%
Рік	10	5	3.33%	1.67%
2-4 роки	20	5	6.67%	1.67%
5-7 років	50	70	16.67%	23.33%
Більше 8 років	200	200	66.67%	66.67%
Інше	10	10	3.33%	3.33%
Разом	300	300	100	100

За відповідями респодентів, ми бачемо, що більшість проживає в м. Київ більше 8 років, як серед жіночої статті дали відповідь і вийшло у відсотку 66.67%, такий самий відсоток у респодентів чоловічої статті.

Табл.6.

В якому районі Києва Ви мешкаєте?

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Голосіївський	25	25	8.33%	8.33%
Дарницький	25	25	8.33%	8.33%
Деснянський	25	25	8.33%	8.33%
Дніпровський	25	25	8.33%	8.33%

Оболонський	25	50	8.33%	16.67%
Печерський	25	25	8.33%	8.33%
Подільський	25	25	8.33%	8.33%
Святошинський	25	25	8.33%	8.33%
Солом'янський	25	25	8.33%	8.33%
Шевченківський	50	25	16.67%	8.33%
Інше	0	0	0%	0%
Разом	300	300	100	100

Далі розглянемо більш конкретні прояви девіантної поведінки молоді.

Табл.7.

Наскільки, на вашу думку, ваш район комфортний для проживання?

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Комфортний	130	140	43.33%	46.67%
Скоріше не комфортний	125	125	41.67%	41.67%
Дуже не комфортний	20	20	6.67%	6.67%
Інше	5	5	1.67%	1.67%
Важко відповісти	20	10	6.67%	3.33%
Разом	300	300	100	100

Ми можемо зазначити, що найбільший відсоток респондентів, які зазначили про те, що район на якому вони проживають скоріше комфортний для них, а саме серед жінок 46.33%, та серед чоловіків 43.33%.

Табл.8.

**Як би Ви могли оцінити рівень споживання алкоголю серед молоді
Вашого району?**

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Високий рівень	55	20	18.33%	6.67%
Середній рівень	45	65	21.67%	21.67%
Низький рівень	150	135	50%	45%
Інше	25	50	8.33%	16.67%
Важко відповісти	25	30	8.33%	10%
Разом	300	300	100	100

Тут ми можемо побачити, що прояв девіантної поведінки через споживання молоддю алкогольних напоїв не високий та навіть не середній, а саме низький рівень, 50% від кількості відповівших чоловіків та 45% від кількості відповівших жінок.

Табл.9.

**Чи стикалися Ви з фактами продажу та вживання наркотиків у Вашому
районі серед молоді? Якщо так, як часто?**

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Так, дуже часто	55	20	18.33%	6.67%
Так, але не часто	45	65	21.67%	21.67%
Ні	150	135	50%	45%
Важко відповісти	50	80	16.67%	26.67%
Разом	300	300	100	100

Також, дивлячись на попередню таблицю, ми бачими однакові висновки, але важливо зазначити, що % від кількості відповівших чоловіків та жінок на це питання першою відповіддю дає чітке розуміння, що прояви девіантної поведінки є серед молоді, які зловживають наркотиками та цей відсоток досить високий.

Табл.10.

Як часто виникає потреба виклику поліції або звернення до дільничного у Вашому районі через молодь?

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Часто	55	20	18.33%	6.67%
Зазвичай	45	65	21.67%	21.67%
Рідко	150	135	50%	45%
Ніколи	25	50	8.33%	16.67%
Інше	25	30	8.33%	10%
Важко відповісти	0	0	0%	0
Разом	300	300	100	100

За цими даними, ми розуміємо, що прояв девіантної поведінки чітко виражений та є актуальним.

Табл.11.

Наскільки Ви почуваетесь у безпеці, проживаючи у цьому районі?

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Повністю безпечно	45	65	21.67%	21.67%

Небезпечно	150	135	50%	45%
Інше	50	80	16.67%	26.67%
Важко відповісти	55	20	18.33%	6.67%
Разом	300	300	100	100

Отже, не зважаючи на комфортне проживання наших респодентів у їх районах, більшість відповіли, а саме 50% від кількості відповівших чоловіків та 45% від кількості відповівших жінок, що їх райони небезпечні для проживання.

Табл.12.

Як часто у Вашому районі проживання Ви стикаєтеся з молоддю, яка викликає підозри та відчуття небезпеки?

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Часто	55	20	18.33%	6.67%
Зазвичай	150	135	50%	45%
Рідко	45	65	21.67%	21.67%
Ніколи	25	50	8.33%	16.67%
Інше	25	30	8.33%	10%
Важко відповісти	0	0	0%	0
Разом	300	300	100	100

За даними відповідей респодентів на дане запитання, ми розуміємо, що зазвичай вони стикаються з молоддю, яка викликає підозри та відчуття небезпеки.

Якщо говорити в цілому, то в останні роки ситуація у Вашому районі стає кращою чи гіршою?

	Кількість відповівших чоловіків	Кількість відповівших жінок	% від кількості відповівших чоловіків	% від кількості відповівших жінок
Набагато кращою	45	65	21.67%	21.67%
Стабільно добре	55	20	18.33%	6.67%
Гіршає	150	135	50%	45%
Інше	20	10	6.67%	3.33%
Важко відповісти	20	30	6.67%	10%
Разом	300	300	100	100

Як не було б прикро, але більшість реподентів, а саме 50% від кількості відповівших чоловіків та 45% від кількості відповівших жінок відповіли, що за останні роки ситуація в їх районах стає гіршою.

Висновок до розділу 3

В анкету опитування було включено 17 питань, спрямованих на вивчення думки респондентів щодо безлічі показників якості охорони здоров'я, рівень споживання алкоголю та наркотиків. професійний склад населення тощо.

В результаті було проведено 600 інтерв'ю з високим ступенем репрезентативності та довірчим інтервалом 95%. Отримані в ході соціологічного дослідження результати підтвердили гіпотезу про наявність об'єктивних соціально-економічних та психологічних факторів, що зумовлюють високий рівень девіантної поведінки.

Молодь схильна до впливу різних субкультур, радикальних рухів, а часто й зовсім залучені до злочинної діяльності. Причин може бути дуже багато: виховання батьків, їх відсутність, вплив друзів, оточення, наслідування героям масової культури тощо. Прагнення відокремитися, висловити свою індивідуальність, показати власний смак і стиль може протікати безневинно, але поки такий підліток не починає становити небезпеку для оточуючих.

Можна виділити кілька типів девіантної поведінки, тобто поведінки з відхиленнями від норми, і проранжувати їх за ступенем небезпеки іншим людям:

- 1) Прихильність до субкультур, які не завдають шкоди ні носію, ні іншим.
- 2) Бажаючі привернути до себе увагу, які здатні завдати шкоди собі та оточуючим.
- 3) Молодь з яскраво вираженими відхиленнями у поведінці, які усвідомлено порушують закон, вчиняють злочини, несуть загрозу суспільству.

Усі ми різні, і це справді так. Кожен із нас намагається якось виділитися серед оточуючих, але й кожен це робить по-своєму. Хтось віддає перевагу яскравим окулярам, а хтось дивним хитромудрим татуванням на кожному міліметрі тіла, проколоті ніздрі, величезні кліпси у вухах, вульгарний стиль

одягу тощо. Очевидно, такі люди, будучи у їхньому віці, бояться залишитись непоміченими, хочуть привернути більше уваги.

ВИСНОВКИ

- 1) Під час з'ясування поняття молодіжної девіації, ми змогли чітко визначити, що саме поняття девіантна поведінка не можна описати лише як позитивний чи негативний феномен. Його прояви відносяться до обох цих категорій. Негативна девіантна поведінка, на відміну від позитивної, можна так само назвати довільною, яка не вимагає моральних зусиль з боку людини. Вони мають свої характерні мотиви. Для довільних вчинків це, часто, але завжди, прагнення задовольнити неконтрольовані бажання чи егоїзм, тоді як для вчинків, які потребують зусилля – альтруїзм, обов'язок чи совість. Але існує так само і позитивна девіантна поведінка. Його приклади змушують нас захоплюватися відвагою та безкорисливістю людей, їхньою добротою та прощенням. Безумовно, вчинки цієї категорії вимагають дуже великих моральних та душевних зусиль. Прикладів такої поведінки не порахувати. Це і безсмертний подвиг солдат у битвах за Батьківщину, і допомогу добровольців людям, які постраждали у надзвичайних ситуаціях, і уважність до повсякденних потреб оточуючих. Всі ці приклади поєднує одне – людина переводить свою увагу зі своїх потреб потреб інших людей. У цьому полягає основа девіантного поведінки, потребує зусилля.
- 2) У виявленні основних причин та характеристик девіантної поведінки молоді, ми звернули свою увагу на тому, що є індивідуальні та групові девіації сучасних людей, які стали набагато різноманітнішими, ніж у наших попередників. Проблема девіантної поведінки молоді є актуальною та досліджена у наукових працях філософів, педагогів, правознавців, психологів, соціологів, що говорить про комплексність причин цього явища. Останнім часом розгляд девіантної поведінки молоді все частіше зустрічається і в дослідженнях політологів як фактор дестабілізації політичної ситуації в країні. Класифікація як процес упорядкування дозволяє осмислити порядок явищ і розділити їх на різновиди (класи)

відповідно до будь-яких важливих ознак. Типологія ж, з погляду В. Зеленського, – це критичний інструмент для дослідника, який потребує опорних точок та напрямної лінії; тригонометрична мережа, що зводить хаотичний надлишок індивідуального досвіду до деякого порядку; вона дає ключ до базових відмінностей.

- 3) Якщо коротко описати основні соціологічні теорії дослідження девіантної поведінки, то перш за все хочу згадати теорію функціональності відхилень (аномії). Прихильниками цієї теорії були Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Дж. Мід, Р. Мертон. Ці автори вважають, що причиною відхилень є знецінення норм поведінки. Для цього явища характерна аномія – зруйнована солідарність по відношенню до основних цінностей та норм. Індивіди (групи) починають шукати, що відхиляються, але ефективні способи самоствердження, за умови, що схвалювані способи не діють. Теорія стигматизації («навішування ярликів»). дослідженням цього займалися М. Фуко, Еге. Гофман, Еге. Ламмерт, Р. Беккер. Основна ідея: відхилення виникають у результаті нав'язування індивіду (групі) своїх думок, визначень, вдач. Робити це здатні те, хто має владу. Іншими словами, наприклад, називаючи відстаючого учня важким та проблемним замість допомоги та розвитку, педагог отримає саме таку дитину. Теорія конфлікту та девіантність. Девіація виникає через конфлікт соціальних груп, проявляється антиномія "негативізм" - "позитивізм". Цієї думки дотримувалися Т. Мор, Р. А. Сен-Сімон, Р. Оуен, Ш. Фур'є, Ф. Енгельс, Г. Маркузе, Р. Міллс, Р. Квін, Л. Козер. Теорія культурного перенесення. Виявлення ідентичності між способами вироблення відхиляється і будь-якого другого поведінки чи виду діяльності. Російський та французький соціологи Н. К. Михайловський та Г. Тард виявили механізм наслідування. Теорія соціальної дезорганізації. Багато дослідників (Г. Парк, Е. Берджес, Л. Вірт, Г. Маккензі, П. Бергер, Т. Шибутані, Е. Тіріак'ян) пояснювали виникнення поведінки, що відхиляється впливом певних районів, місць,

середовищ, які всебічно соціально і особистісно дезорганізовані. Теорія інклюзії - есклюзії (М. Фуко, Дж. Янг). Девіації пояснюються диференціацією людей на «вимкнених» та «включених» у політичне життя суспільства.

- 4) В дослідженні сучасного характеру життєдіяльності молоді, ми дійшли до висновку, що українська молодь із Києва та інших міст зберігає спільне ціннісне ядро зі старшими поколіннями, які мають досвід життя при СРСР, але в іншому молоді українці більше цінують те, що не надто затребуване у старших поколінь і що зараз отримати не так просто: можливість реалізувати себе, гідний заробіток та свободу висловлювань. Під способом життя сучасної молоді ми розуміємо спілкування, працю, відпочинок, вибір, уподобання, стосунки тощо. Спосіб життя сучасної молоді зазнає суттєвих змін, порівняно з попередніми поколіннями. Наприклад, якщо взяти порівняння попереднє покоління – наших батьків. Сутність їхнього способу життя повально не полягала у порожній пляшці з-під пива, як це спостерігається зараз. Також – попереднє покоління було більш здоровим та спортивним. Сучасна молодь у більшості випадків цікавиться комп'ютерними іграми, спиртними напоями, курінням, дискотеками (клубами) – всебічні розваги. І тільки менше відсоткове співвідношення займається спортом і приділяє увагу своєму здоров'ю - замислюючись про майбутнє. Звичайно, має місце і освіта – проте школа та інститут – відіграють посередню роль. Вони дають лише відповідний рівень знань. Молоді люди зазвичай надані самі собі.
- 5) Щодо проведення аналізу феномену аномії в середовищі української молоді, ми зрозуміли, що перш за все варто описати, що таке аномія. Аномія - це філософсько-соціологічне поняття, що виражає стан суспільства, при якому відсутність або нестійкість соціальних і моральних імперативів і правил, що регулюють відносини між індивідами та суспільством, призводить до того, що значна частина населення

виявляється "поза" суспільства, вступає в конфронтацію з його нормативними розпорядженнями. Найбільш тривожними та серйозними показниками соціальної аномії є зростання «суїцидальної активності» серед молоді. Серед форм девіантної поведінки називають проституцію, наркоманію та ін. Така форма девіантної поведінки, як молодіжний екстремізм - є інтегральним показником найсильнішого прояву аномії у молодіжному середовищі. Та слід зазначити, що незважаючи на державні заходи у галузі молодіжної політики, ситуація сьогодні є вкрай нестабільною та напруженою.

- 6) Якщо приділити свою увагу на розробку програми соціологічного дослідження «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі проблемної ситуації на сьогоднішній день саме в Україні, та змогли дати чіткі гіпотези.

- 7) Ми змогли описати інструментарій соціологічного дослідження «Прояви девіантної поведінки в молодіжному середовищі сучасної України» та була розроблена анкета, яка складалась з 17 питань, до кожного питання були розроблені відповіді.

- 8) Отже, переходячи до останнього пункту, то почнемо з того, що нам вдалось розписати аналіз результатів дослідження «Прояви девіантної поведінки в саме актуальні прояви девіантної поведінки серед молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славська, К.А. Стратегії життя [Текст]/К.А. Абульханова-Славська. - М.: Думка, 1991. - С. 67.
2. Агрессия (так называемое «зло»)/Пер. с нем. Г. Ф. Швейника. – М.: "Прогресс", "Универс", 1994.
3. Арон Р. Этапе развития социологической мысли/общ. ред. П.С. Гуревича. – М: Издательская группа "Прогресс-Политика", 1992. – 608 с. Социологические науки 117
4. Бабинцев В.П. Современная белгородская молодежь: противоречивость социологического статуса // Духовное здоровье русских регионов для обеспечения его духовной сохранности: документы и материалы научно-практической конференции. – Белгород, 2008. – С. 73-82.
5. Борисова В.С., Софронова Н.М. главные причины употребления молодежью алкогольных напитков // Общество в зеркале социологии. Сб. наук. тр. / Под ред. В.С. Борисов. Вып. 3. – Якутск: Изд-во ЯГУ, 2010. – С. 275-277.
6. Волков Ю.Г., Добренков В.И., Кадар Ф.Д., Савченко И.П., Шаповалов В.А. Социология молодежи: учеб. пособие/ Под ред. проф. Ю.Г. Волкова./Д: Феникс, 2001.
7. Волокітіна, А.А. Життєві стратегії молоді в умовах професійного вибору [Текст]/О.О. Волокітіна / Соціологія та життя. - 2010. - № 4. - С. 217-221.
8. Гілінський Я. Девіантологія: соціологія злочинності, наркотизму, проституції, самогубств та інших відхилень. - СПб.: Юридичний центр Прес, 2004. - С. 28.
9. Головаха, Е.И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности [Текст] / Е.И. Головаха // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб., 2000. – С. 266-267.
10. Гуров, В.М., Гуров, Д.В. Сім'я як соціальний інститут у цивільному вихованні [Текст]// Крайова науково-дослідна лабораторія з проблем

- формування сучасної особистості в полікультурному середовищі: Збірник матеріалів, 2004. - Вип. 11. - С. 11-18.
- 11.Добренев, В.І. Соціальний захист населення: аналіз результатів соціологічного опитування [Текст]/В.І. Добренев, В.Г. Харчева, 1996. - № 3. - С. 17-28.
  - 12.Дюркгейм, Эмиль Самоубийство: социологический этюд. М.: Мысль, 1994. С. 6.13, С. 399, С.54.
  - 13.Общая психология: словарь [Текст] / под общ. ред. А.В. Петровского// Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в 6 томах. – М.: 2006. – С. 176.
  - 14.Залесский Г.Е. Психология мировоззрения и убеждений личности. – М., 1994. Вестник Университета академии образования №1, 2016 69
  - 15.Запесоцкий А.С. Образование: философия, культурология, политика. – М.: Наука, 2002. – 456 с.
  - 16.Запропоновано авторську еволюцію основних теоретичних підходів ХІХ – ХХ століть до вивчення девіацій.
  - 17.Зманівська, Є.В. Девіантологія [Текст]. - М.: Академія, 2008. - 287 с
  - 18.Зубок, Ю.А. Ризик у соціальному розвитку молоді [Текст]/Ю.А. Зубок// Соціально-гуманітарні знання. - 2003. - № 1. - С. 147-162.
  - 19.Кара-Мурза, С. А. Батников, С. Ю. Глазьев. Белая книга реформ. М: АЛГОРИТМ.2008. С.32.
  - 20.Китовая Д.А. Материальное самообеспечение личности как психологического исследования // Проблемы экономической психологии: – М.: Издательство «Институт психологии РАН». – 2005. – Т. 2. – С. 577-601.
  - 21.Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: учеб. помощь. - 2-е изд. – М.: ТЦ Сфера, 2003. – 160 с.
  - 22.Клейберг, Ю.А. Психология девиантного поведения: учебное пособие для вузов [Текст] / Ю.А. Клейберг. – М.: Просвещение, 2003. – 154 с.
  - 23.Леонтьев Д.А. Психология смысла. – М.: Смысл, 2003.

24. Леонтьев, Д.А. Від соціальних цінностей до особистісних: соціогенез та феноменологія ціннісного регулювання діяльності [Текст] / Д.А. Леонтьев: Психологія. - 1996. - № 4.
25. Ломброзо Ч. Преступный человек. – М.: Эксмо; МИДГАРД, 2005. – С. 76.
26. Моралова Т.П. Профессиональная позиция студентов в контексте саморазвития личности// Студент как субъект саморазвития и отношение к учебно-профессиональной деятельности. – М.: Академический проект, 2011. – 190 с.5.
27. Маринов, М.Б. Трансформация стратегии жизни личности в индивидуализирующем обществе [Текст] / М.Б. Маринов. – М.: Социально-гуманитарные знания, 2008. – С. 41.
28. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / пер. с англ. О.М. Егоровой и др. – М.: АСТ; Хранитель, 2006. – 873 с.
29. Минегалиев, М.М. Роль физической культуры и спорта в профилактике девиантного поведения учащейся молодежи [Текст] / Актуальные проблемы физической культуры, спорта и туризма: Материалы междунар. науч.-практич. конф. / Уфимск. гос. авиац. техн. ун-т. Уфа: УГАТУ, 2010. – С. 313-315.
30. Мяков А.Ю., Смирнов Е.Ю. Структура и динамика незавершенных самоубийц // Социс. – 2007. – № 3. – С. 89-97.
31. Наумова, Н.Ф. Життєві стратегії у перехідному суспільстві [Текст]/Н.Ф. Наумова// Соціологічний журнал. - 1995. - № 2. - С. 54.
32. Резнік, тобто. Життєві стратегії особистості [Текст]/Т.Є. Резнік, Ю.М. Резнік // Соціологічні дослідження. - 1995. - № 12. - С. 76.
33. Рудкевич М.М. Социология образования и молодежи. – М.: Гардарики, 2002. – 541 с.
34. Рудкевич, М.М. Життєві плани молоді [Текст]// Соціологія молоді: енциклопедичний словник / відп. ред. Ю.А. Зубок, В.П. Чупров. - М.: Academia, 2009. - С. 418.

35. Франкл У. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс. 1990.
36. Фрейд З. «Я» та «Воно» // «Я» та «Воно». Т. 1. Тбілісі: Мерані, 1991. С. 351-392.
37. Фрейджер, Р. Особистість: теорії, вправи, експерименти [Текст]/Р. Фрейджер, Д. Фейдімен. - СПб: Прайм-Єврознак, 2008. - 704 с.
38. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. *Anatomie der Menschlichen Destruktivitat* (1973) / Перевод П. С. Гуревича: Аст, Хранитель, Мидгард, 2007. С. 204.
39. Чередніченко, Г.А. Соціальні орієнтації та життєві шляхи [Текст]/Г.А. Чередніченко. - СПб., 2004. - С. 32.
40. Чупров В.И., Зубок Ю.А. Молодежный экстремизм: сущность, формы проявления, тенденции. – М.: Академия, 2009. – 320 с.
41. Шлапак, Н.А. Категория «жизненные планы» [Текст]/ Н.А. Шлапак// Философские науки. – 1974. – № 5. – С. 139-142.
42. Юричко, Ю.И., Юричко, А.Ю. Девиантология: конфликты, злость, наркомания, правонарушения [Текст]: моногр. – М., 2001. – 168 с.